

Sosioekonomisen aseman yhteys nuorten itsetuntoon
WHO-Koululaistutkimus

Kaisa-Reetta Korpela
Terveyskasvatuksen
Pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Terveystieteiden laitos
Kevät 2014

TIIVISTELMÄ

Sosioekonomisen aseman yhteys 7- ja 9-luokkalaisten nuorten itsetuntoon. WHO-Koululaistutkimus.

Korpela Kaisa-Reetta Vilhelmiina

Terveyskasvatuksen Pro gradu -tutkielma

Jyväskylän yliopisto, Liikuntatieteiden tiedekunta, Terveystieteiden laitos

2014

Sivuja 58, liitteitä 11

Tämän Pro Gradu -tutkielman tarkoituksena oli selvittää 7- ja 9-luokkalaisten suomalaisten tyttöjen ja poikien sosioekonomisen aseman yhteyttä itsetuntoon sekä saada tietoa tyttöjen ja poikien itsetunnon tasosta. Tavoitteena oli saada tietoa, jota esimerkiksi opettajat ja päättäjät voivat hyödyntää työssään.

Tutkimuksen aineistona oli vuoden 2010 WHO-Koululaistutkimuksen Suomen aineisto. Tutkimuksessa analysoitiin taustatietoihin, itsetuntoon sekä sosioekonomiseen asemaan liittyviä kysymyksiä 7- ja 9-luokkalaisten osa-aineistosta (n=4260). Analysointimenetelminä tässä tutkimuksessa käytettiin frekvenssijakaumia, ristiintaulukointia, χ^2 -testiä sekä binääristä logistista regressioanalyysia.

Tämän tutkimuksen mukaan tytöillä oli huomattavasti yleisemmin heikompi itsetunto kuin pojilla. Aiemmista tutkimuksista poiketen tässä tutkimuksessa ei havaittu eroa itsetunnossa ikäryhmien välillä. Vanhempien työssäkäynnin ja ammattiaseman yhteys nuorten itsetuntoon vaihteli iän ja sukupuolen mukaan. Perheen materiaalista varallisuutta mittaava FASII -mittari ei toiminut tässä aineistossa. Suurin osa nuorista koki perheen taloudellisen tilanteen hyväksi. Perheen koettu taloudellinen tilanne oli selkeästi yhteydessä sekä poikien että tyttöjen itsetuntoon molemmissa ikäluokissa. Koettaessa perheen taloudellinen tilanne huonoksi myös itsetunto oli huonompi kuin koettaessa perheen taloudellinen tilanne hyväksi. Tuloksiin on suhtauduttava kuitenkin kriittisesti, koska huomattavasti suurempi osa nuorista koki perheensä tulevan hyvin taloudellisesti toimeen.

Tämän tutkimuksen tulosten perusteella sosioekonomisella asemalla on osittain yhteys nuorten itsetuntoon. Yhteiskunnan tulee pyrkiä kaventamaan väestön sosioekonomisia eroja jo varhaisessa nuoruudessa. Koulujen ja opettajien tulee edistää nuorten positiivista suhtautumista koulutukseen sekä kannustaa heitä huolehtimaan omasta terveydestään. Kokonaisvaltainen itsetunnon tukeminen opetuksessa ja kasvatuksessa, koulujen ja kotien yhteistyö sekä yhteiskunnan taholta lähtevä sosioekonomisten erojen kaventaminen ovat ensiarvoisen tärkeässä asemassa, kun pyritään tukemaan nuorten itsetuntoa.

Avainsanat: nuoret, itsetunto, sosioekonominen asema, WHO-Koululaistutkimus

ABSTRACT

Association between socioeconomic status and self-esteem among 7- and 9-graders adolescents. The Health Behaviour in School-aged Children Study.

Korpela Kaisa-Reetta Vilhelmiina

Master's Thesis of Health Education

University of Jyväskylä, Faculty of Sport and Health Sciences, Department of Health Sciences

2014

Pages 58, appendixes 11

The purpose of this master thesis was to investigate the association between socioeconomic status and self-esteem among 7- and 9-graders adolescents. The other main aim was to deepen the knowledge of boys and girls self-esteem. The objective of this master thesis was to get information that for example teachers and decision makers could exploit in their work.

The data was based on the Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) Study from 2010. Background information, self-esteem and socioeconomic status related questions were analysed by 7- and 9-graders adolescents (n=4260). Frequency distributions, cross tables, χ^2 -test and binary logistic regression analysis were used.

According to this study, girls have lower self-esteem more generally than boys. Unlike earlier studies, differences in self-esteem between age groups were not observed. The association of parents' employment and occupational status with the adolescents' self-esteem varied by age and gender. The Family Affluence Scale (FASII) that measures the material wealth of family was not appropriate to use in this study. The majority of adolescents perceived that their family wealth was good. The association between perceived family wealth and self-esteem was clear among boys and girls in both age groups. The results have to be reviewed critically because the majority of adolescents perceived to belong to the well financed families.

In teaching and in the whole school society, more attention has to be paid to self-esteem, especially to self-esteem of girls. Society has to work to narrow the socioeconomic inequalities of citizens, already in early youth. Schools and teachers should promote adolescents positive attitude for education and support them to take care of own health. Supporting the comprehensive self-esteem in teaching and education, cooperation between schools and homes are important aspects when decreasing socioeconomic inequalities and promoting self-esteem of adolescents.

Key words: adolescents, self-esteem, socioeconomic status, HBSC -study

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 SOSIOEKONOMINEN ASEMA.....	4
2.1 Sosioekonomisen aseman määrittelyminen	4
2.2 Nuorten sosioekonomisen aseman tutkimiseen liittyviä haasteita	7
2.2.1 Perheen materiaalinen vauraus (FAS -mittari)	9
2.2.2 Kodin materiaalinen vauraus (HASC –mittari)	10
3 ITSETUNTO	12
3.1 Itsetunnon osa-alueet	13
3.2 Itsetunnon vaihtelu elämäntilanteiden ja iän mukaan.....	14
3.3 Itsetunnon rakentuminen	15
3.4 Itsetunto nuoruudessa	16
4 SOSIOEKONOMISEN ASEMAN JA ITSETUNNON YHTEYDESTÄ.....	19
4.1 Yleistä sosioekonomisen aseman ja itsetunnon välisestä yhteydestä.....	19
4.2 Sosioekonomisen aseman yhteys itsetuntoon eri-ikäisillä.....	21
5 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	23
6 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	24
6.1 WHO-Koululaistutkimuksen toteuttaminen ja tutkimusaineisto.....	24
6.2 Mittarit	26
6.3 Tilastolliset analyysimenetelmät	29
7 TULOKSET	31
7.1 Itsetunto	31
7.2 Vanhempien työssäkäynnin ja ammattiaseman yhteys nuorten itsetuntoon	31
7.3 Perheen koettu taloudellinen tilanne	37
8 POHDINTA.....	41
8.1 Tulosten tarkastelu.....	41
8.2 Tutkimuksen luotettavuus	44
LÄHTEET	51
LIITTEET	59

1 JOHDANTO

Erilaiset kehityshaasteet kuuluvat nuoruuteen (Aalberg & Siimes, 2007, 291). Ympäristö, jossa elämme sekä kulttuuri ja sosioekonominen asema vaikuttavat laajasti terveyteemme. Akatemiaturkija Jani Erolan (2010) tuottamassa kirjassa käsitellään yhteiskuntaluokkia ja tuloerojen kasvua 2000-luvulla. Mannerheimin Lastensuojeluliitto on raportoinut, että perheen taloudellinen tilanne vaikuttaa nuorten osallistumis- ja harrastusmahdollisuuksiin. Nuoret kiinnittävät varallisuuteen huomiota, murehtivat varojen puutetta ja varallisuuden katsotaan lisäksi vaikuttavan nuorten kaverisuhteisiin (MLL 2010). Materiaaliset tekijät vaikuttavat välillisesti terveyteen eikä esimerkiksi raha suoraan paranna terveyttä vaan se, mitä rahalla voi saada (Laaksonen 2011). Muuttuva yhteiskunta ja kulttuuri rajaavat, mutta antavat samalla myös mahdollisuuksia nuoren kehitykselle, ajattelulle sekä toiminnalle ja erilaisille valinnoille. (Aapola & Kaarninen 2003, Nurmi ym. 2010, 156). Yhteiskunnan jatkuva kehitys ja lisääntyvät muutokset eivät kuitenkaan uusine mahdollisuuksineen ja vapauksineen takaa nuorille tasaista kasvu- ja kehitysalustaa, vaan tuovat pikemminkin haasteita nuoren kehitykseen (Aaltonen ym. 1999, 31, 42).

Koettu köyhyys lisää terveyseroja (Iivonen 2013), ja lapsuuden ja nuoruuden elinolot sekä vanhempien sosioekonominen asema ennustavat pitkälti tulevaa sosioekonomista asemaa, terveystäytymistä ja kouluttautumista (Martelin ym. 2005). Koivusillan (2013) mukaan erityisesti kasvuperhe ja sen elinolot sekä koulu tulee nostaa esiin puhuttaessa lasten ja nuorten terveyseroista. Yleisesti korkeampaan sosioekonomiseen asemaan kuuluvat ovat terveempiä kuin huonommassa sosioekonomisessa asemassa olevat, riippumatta siitä, tarkastellaanko sosioekonomista asemaa koulutuksen, ammattiaseman vai tulojen kautta. Täytyy myös muistaa, että sosioekonomiset terveyserot syntyvät elämän aikana monien eri tekijöiden vaikutuksesta, eikä pelkällä koulutuksella tai paremmilla tuloilla korjata ongelmia (Kestilä & Rahkonen 2011). Alempaan sosioekonomiseen asemaan kuuluvat ihmiset saattavat kokea itsetuntonsa heikommaksi kuin ylempään sosioekonomiseen asemaan kuuluvat. Heillä on usein myös heikommat mahdollisuudet ylläpitää sekä edistää terveyttään (Ziglio 2006). Tutkimusten mukaan sosioekonomisella asemalla onkin pieni, mutta merkittävä yhteys nuorten itsetuntoon (mm. Twenge & Champell 2002), joka on ihmisen hyvinvoinnin kannalta merkittävä ominaisuus. Hyvä itsetunto auttaa ihmistä näkemään omat hyvät puolensa ja arvostamaan niitä enemmän kuin heikkouksiaan. Se kannustaa ihmistä myös luottamaan

itseensä, ottamaan vastaan riskejä ja kestävämmän pettymyksiä. Itsetunto on ihmisen perustarve ja tärkeä ominaisuus, jota ilman ihmisen on vaikea kokea tyytyväisyyttä elämäänsä, arvostaa itseään tai suorituksiaan (Keltikangas-Järvinen 2000, 102). Koska itsetunto on merkittävä osa hyvinvointia, on ensiarvoisen tärkeää, että itsetunnon positiivista kehittymistä tuetaan. Vaikka koti luo pohjan lasten itsetunnolle, on koululla tärkeä rooli lasten ja nuorten itsetunnon kehittämisessä ja vahvistamisessa (Aho 1996, 38). Koulu ja opettajat eivät suoraan pysty vaikuttamaan nuorten nykyiseen eikä tulevaankaan sosioekonomiseen asemaan, mutta opettajilla on mahdollisuus lisätä nuorten tietoutta terveellisistä valinnoista sekä tukea positiivista suhtautumista koulutukseen. Näin voidaan ehkä motivoida myös niitä nuoria, jotka tulevat alemmista sosioekonomisista luokista kouluttautumaan ja edistämään omaa terveyttään. Samalla kohotetaan mahdollisesti myös nuorten itsetunnon tasoa.

Nuoret ovat tottuneet elämään kulutusyhteiskunnassa ja kuluttaminen on luonteva osa heidän jokapäiväistä elämäänsä. Tämän päivän nuorten suusta voi kuulla lausahduksen ”Olen aina saanut kaiken, mitä olen halunnut”. Nuorilla ei ole siis juurikaan puutetta taloudellisista resursseista (Huttunen ym. 2010). Kouluterveyskyselyn perusteella peruskoulun kahdeksas ja yhdeksäsluokkalaisten elinoloissa käyttövarjojen lisääntyminen on ollut selkeää 2000-luvulla. Kyselyn perusteella yli 17 euroa käyttörahaa viikossa saavien osuus on kasvanut kahdeksassa vuodessa kymmenellä prosenttiyksiköllä 28 prosenttiin. Vanhempien työllisyystilanne parantui vuosiin 2006/2007 saakka, jonka jälkeen työttömyys on taas lisääntynyt (Luopa ym. 2010, 15). Toisaalta voidaan todeta, että erot yhteiskuntaluokkien sekä eri alueilla asuvien nuorten välillä ovat kasvaneet (Aaltonen ym. 1999, 31).

Terveyseroja ei voida selittää pelkästään bakteerien ja geenien avulla vaan terveyseroja tuottavat myös ne olosuhteet, joissa nuori elää, kuten koulu, vapaa-aika, terveydenhuolto sekä koti ja muu lähiympäristö, ikä, sukupuoli sekä etninen ryhmä ja sosiaalinen status. Sosiaalisilla taustatekijöillä on terveyteen ja hyvinvointiin huomattava vaikutus. Myös nuoren omat arvot ovat yhteydessä siihen, miten hän omaan terveyteensä suhtautuu. Terveys ja terveyden tasa-arvoisuuden kehitys on tärkeää jokaiselle maalle ja WHO:n Euroopan strategiassa 2020 terveyden eriarvoisuuden vähentäminen sekä terveyden edistäminen ovat tärkeimmät päämäärät (Jakab 2012). Suomessa Terveys 2015 -kansanterveysohjelma on pyrkinyt kaventamaan eriarvoisuutta ja yhteiskuntapolitiikalla pyritään edelleen samaan (Lahelma & Rahkonen 2011). Jotta terveys- ja sosiaalipolitiikka olisi tehokasta, sen tulee

kiinnittää huomioita riskiryhmien lisäksi makrotason tekijöihin, kuten koulutuksen tasa-arvon turvaamiseen (Kestilä & Rahkonen 2011).

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on WHO-Koululaistutkimuksen määrällisen aineiston avulla selvittää, onko sosioekonomisen aseman ja itsetunnon välillä yhteyttä 13- ja 15-vuotiailla nuorilla sekä onko yhteydessä eroja tyttöjen ja poikien välillä. Tutkimuskysymyksiä taustoitetaan tarkastelemalla aiemman tieteellisen kirjallisuuden avulla sosioekonomista asemaa, itsetuntoa sekä näiden välisiä yhteyksiä nuoruudessa. Työn alussa on käsitelty sosioekonomista asemaa sekä itsetuntoa lähinnä nuoruuden näkökulmasta sekä tarkasteltu näiden yhteyttä aiemman kirjallisuuden pohjalta. Tutkimuksen tavoitteena on tarjota tietoa opettajille sekä päättäjille nuorten itsetunnosta sekä sosioekonomisen aseman yhteydestä itsetuntoon. Tietoa voidaan hyödyntää esimerkiksi opetusta ja päätöksiä suunniteltaessa.

2 SOSIOEKONOMINEN ASEMA

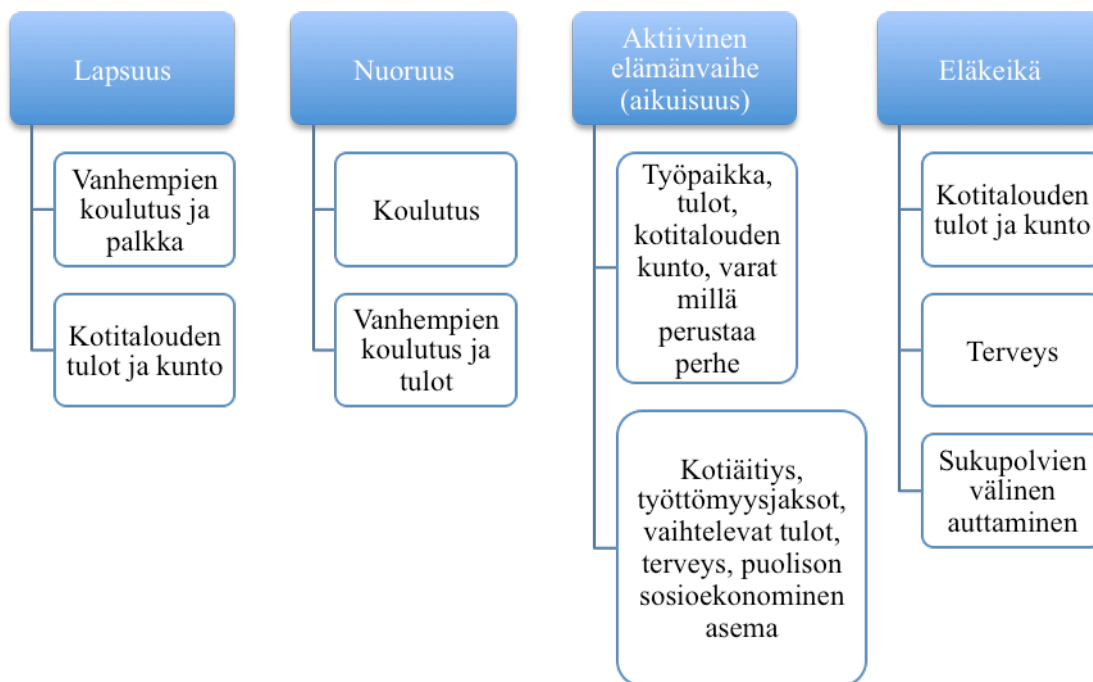
Yksilön tai tietyn ryhmän asemaa tai elinoloja yhteiskunnassa kuvataan usein sosiaalisella tai sosioekonomisella asemalla (Rahkonen 1994, Karisto & Lahelma 2005). Sosioekonomisella asemalla tarkoitetaan yleensä aineellista hyvinvointia, kuten omaisuutta, asumistasoa ja tuloja sekä näiden ansaitsemiseen tarvittavia välineitä, kuten ammattia, koulutusta sekä asemaa ja statusta työelämässä (Rahkonen 1994, Karisto & Lahelma 2005, Martelin ym. 2005). Tarkastelunäkökulmissa voidaan huomata eroja muun muassa eri kulttuurien välillä (Rahkonen 1994, Karisto & Lahelma 2005). Sosioekonomista asemaa kutsutaan myös eri termeillä, joiden taustalla on erilaisia teoreettisia lähtökohtia. Kirjallisuudessa esiintyy sosioekonomisen aseman lisäksi muun muassa termit sosiaaliluokka, sosiaalinen kerrostuma, sosiaalinen epätasa-arvoisuus sekä sosiaalinen ja sosioekonominen status (Lynch & Kaplan 2000, Galobardes ym. 2006, Galobardes ym. 2007, Hanson & Chen 2007).

Sosioekonominen asema on usein yhtenä muuttujana tutkittaessa väestön tai tietyn ryhmän terveyttä. Sosioekonomisen aseman tutkiminen ei kuitenkaan ole aivan yksinkertaista. Harvoissa tutkimuksissa on otettu huomioon se, että tutkimustuloksiin vaikuttavat sosioekonomisen aseman indikaattoreiksi valitut tekijät. Useimmiten sosioekonomista asemaa tutkitaan koulutuksen, ammatin sekä tulojen mukaan, mutta jo näiden erilainen yhdisteleminen tai muiden muuttujien mukaan ottaminen saattaa vaikuttaa tuloksiin. Erilaisten mittareiden käyttö vaikeuttaa tutkimuksien vertailtavuutta (Schöllgen ym. 2006).

2.1 Sosioekonomisen aseman määrittelyminen

Sosioekonomisen aseman määrittelymiseen ei ole olemassa yhtä tapaa. Koulutus, ammatti ja tulot ovat yleisimpiä indikaattoreita ja yleensä sosioekonomista asemaa mitataan joko erikseen jonkin indikaattorin perusteella tai näiden erilaisilla yhdistelmillä (Twenge & Campbell 2002). Indikaattorit mittaavat kuitenkin eri asioita ja eri elämäntilanteissa toiset tekijät voivat olla kuvaavampia ja luotettavampia mittareita kuin toiset. Ei siis ole yhdentekevää mitä mittaustapaa kulloinkin käytetään (Twenge & Campbell 2002, Galobardes ym. 2006).

Kuva 1. Esimerkkejä tekijöistä, jotka eri elämäntaiheissa vaikuttavat eniten yksilön sosioekonomiseen asemaan (Galobardes ym. 2006, täydennetty mm. Twenge & Campbell 2002, Haapala 2003).

Koulutusta voidaan tutkia joko opiskeluun käytettyjen vuosien perusteella tai koulutusasteella (Galobardes ym. 2006). Koulutusta voidaan pitää muita näkökulmia parempana sosiaalisen aseman indikaattorina, koska jokaisella on jokin koulutus ja se on yleensä pysyvämpi kuin ammatti tai tulot. Koulutuksen mukaan kaikki aikuiset voidaan luokitella ryhmiin, kun taas esimerkiksi ammatin mukaan väestöä ryhmiteltäessä ongelmana on, että osa väestöstä saattaa jäädä luokittelun ulkopuolelle ammatin puuttuessa (Valkonen 1993). Koulutukseen liittyviin kysymyksiin on kyselytutkimuksissa helppo vastata ja yleensä vastausprosentti näihin kysymyksiin on ollut tutkimuksissa korkea, toisin kuin muita sosioekonomisen aseman mittareita käytettäessä (Galobardes ym. 2006, Galobardes ym. 2007). Koulutus lisää usein työmahdollisuuksia, koulutuksen lisääntymisen myötä palkka ja tulot kasvavat sekä asumisen taso paranee. Koulutustaso voi myös kuvastaa tiettyä statusta (Lynch & Kaplan 2000).

Koulutuksen indikaattoreina käytetään yleensä suoritettuja tutkintoja tai opiskeluajan pituutta. Opiskeluvuosien määrä ei kuitenkaan suoraan kerro koulutuksen tasosta, sen laadukkuudesta

tai siitä, vaikuttaako opiskelu henkilön sosiaaliseen ja taloudelliseen asemaan. Kaikissa maissa tai kulttuureissa opiskelu ja koulutus eivät välttämättä paranna esimerkiksi naisten ja joidenkin vähemmistöryhmien sosioekonomista asemaa. Tämän vuoksi koulutus ei aina riitä yksistään sosioekonomisen aseman määrittelemiseen (Lynch & Kaplan 2000). Koulutuksessa on myös eroja maiden välillä, joten eri maissa suoritettut tutkinnot eivät välttämättä ole suoraan vertailukelpoisia. Lisäksi väestön opiskelumahdollisuudet ovat nykyisin paremmat ja varsinkin naisten ja joidenkin vähemmistöjen kouluttautuminen on lisääntynyt. Eri aikakausien koulutusmahdollisuuksien vuoksi ainakin syntymävuosi tulisi huomioida tutkittaessa sosioekonomista asemaa koulutuksen perusteella (Galobardes ym. 2006).

Ammatti on yksi yleisimmistä sosioekonomisen aseman mittareista. Se vaikuttaa suoraan tuloihin ja näin se voi vaikuttaa myös sosiaaliseen statukseen ja maasta riippuen tiettyihin etuoikeuksiin esimerkiksi terveyspalveluiden käytössä (Galobardes ym. 2007). Ammattiasemaan perustuva sosioekonominen asema on aikuisväestöllä selvimmin yhteiskunnan rakennetta ja sen merkitystä yksilön elämäntilanteeseen heijastava tekijä. Tärkein tekijä näistä on työstä saatava palkka, joka mahdollistaa tietynlaisen elämäntavan, esim. harrastusmahdollisuudet tai tietyn asuinalueen (Koivusilta 2011). **Tulot** ovat kiinteästi yhteydessä sosioekonomiseen asemaan, koska ne vaikuttavat suoraan siihen, mihin yksilöllä on varaa tulojaan käyttää. Tuloilla on vaikutusta muun muassa siihen, missä ja millä tavalla ihminen asuu (Lynch & Kaplan 2000). Sosioekonomista asemaa voidaan tämän vuoksi tutkia myös maantieteellisesti ja alueellisesti (Galobardes ym. 2007). Eräiden tutkimusten mukaan joissakin maissa postinumero ja **asuinalue** ovatkin hyviä sosioekonomisen aseman mittareita (Kaplan 2000, Wardle ym. 2002). Tulot vaikuttavat myös siihen, millaisia terveydenhuollon palveluita on mahdollisuus käyttää (esim. julkinen/yksityinen) ja miten nopeasti palveluita saa. Mahdollisuus ostaa terveellistä ruokaa sekä tarpeellisia lääkkeitä ja vaatteita ovat niin ikään riippuvaisia tuloista. Terveellinen ruoka on usein kalliimpaa kuin epäterveellinen ja vähävaraiset saattavat tinkiä tarpeellisten lääkkeiden ostosta (Lynch & Kaplan 2000, Galobardes ym. 2006, Galobardes ym. 2007). Esimerkiksi Norjassa tehdyn tutkimuksen mukaan vähävaraisempien perheiden nuoret olivat 1,3-1,5 kertaa useammin ylipainoisia ja lihavia kuin nuoret, jotka tulivat hyvätuloisista perheistä (Grøholt ym. 2008). Harrastuksiin osallistuminen ei myöskään ole aina itsestäänselvyys vähävaraisemmille (Lynch & Kaplan 2000, Galobardes ym. 2006, Galobardes ym. 2007). Tutkimuksissa otetaan kuitenkin harvoin huomioon, että tulot saattavat vaihdella paljon elämän aikana. Tulot eivät siksi yksistään riitä sosioekonomisen aseman määrittelemiseen, ainakaan pitkällä aikavälillä. Tulot koetaan usein

myös henkilökohtaiseksi asiaksi, josta ei mielellään kerrota ulkopuolisille ja näin tietoja tuloista voi olla vaikea kerätä tutkimuksiin. Tämä kuitenkin vaihtelee paljon kulttuurien sekä eri ikäryhmien ja sukupuolten välillä (Galobardes ym. 2007).

Vertailtaessa eri tutkimuksia, käytetyt sosioekonomisen aseman mittarit tulisi huomioida tuloksien luotettavuutta arvioitaessa (von Rueden ym. 2006). Tutkittaessa esimerkiksi sosioekonomisen aseman yhteyttä terveyteen, ei koulutuksella välttämättä ole suurtakaan merkitystä terveyden kokemiseen eri sosioekonomisessa asemassa olevilla, kun taas tulot vaikuttavat merkittävästi terveyden kokemiseen. Tämä johtuu siitä, että suuremmilla tuloilla on usein paremmat mahdollisuudet saada nopeammin apua. On siis eri asia, onko yksilöllä matala koulutus vai matalat tulot ja tämän vuoksi tutkimuksissa on tuotava esiin, millä tavoin sosioekonomista asemaa on mitattu (Schöllgen ym. 2011). Toisaalta esimerkiksi Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen mukaan erot terveyden kokemisessa ovat samansuuntaiset riippumatta siitä, tarkastellaanko koulutus-, ammatti- vai tuloryhmiä (THL 2014).

2.2 Nuorten sosioekonomisen aseman tutkimiseen liittyviä haasteita

Rahkosen (1994) mukaan sosiaalisen aseman tutkiminen on haastavaa ja vielä haastavampaa tutkittaessa nuoria. Työelämään siirrytään entistä myöhemmin eikä ammattia voida välttämättä käyttää nuorilla sosiaalisen aseman mittarina. Lisäksi koulutus on usein vielä kesken, joten sekään ei ole luotettava mittari. Siksi nuorilla sosiaalisen aseman mittareina käytetään usein niin sanottuja konventionaalisia mittareita, eli tutkitaan huoltajan ammattia tai koulutusta. Joissain tutkimuksissa nuorten sosiaalisen aseman tarkastelua täydennetään huoltajan aseman lisäksi nuorten koulumenestyksellä sekä asuinpaikalla.

Nuorten sosioekonomisen aseman määrittelemineen on paljon vaikeampaa kuin lasten, joiden aseman oletetaan olevan sama kuin hänen vanhempiansakin (Koivusilta ym. 2006, Zambon ym. 2007). On mietittävä, voiko isän tai muun huoltajan palkkataso ja koulutus vaikuttaa sosioekonomiseen asemaan nuorella, joka on jo siirtymässä kohti aikuisuutta ja itsenäisempää elämää, johon vaikuttaa perhettä laajempi sosiaalinen ympäristö. Nuoren oma persoona voi myös vaikuttaa tulevaan sosioekonomiseen asemaan, koska persoonallisuus vaikuttaa suuresti esimerkiksi siihen, millaisia koulutuksellisia tavoitteita nuori itselleen asettaa ja millaisia

sosiaalisia suhteita hän haluaa ympärilleen luoda (Koivusilta ym. 2006). Nuoret ovat kuitenkin vahvasti sidoksissa vanhempiinsa ja nuoren sosiaalinen asema on pitkälti sama kuin hänen vanhempiansa asema (Haapala 2003). Vanhempien ammatillinen tai koulutuksellinen asema välittyy usein myös lapsille ja nuorille ja vaikuttaa heidän terveyskäyttämiseensä ja -asenteisiinsa (Koivusilta 2011).

Nuorilla itsellään ei useinkaan vielä ole tuloja eikä valmista koulutusta ja siksi näiden perusteella on vaikea selvittää nuorten sosioekonomista asemaa (Wardle ym. 2002, Currie ym. 2008). Lisäksi nuorten raportoimat tiedot vanhempien tuloista, ammatista sekä koulutuksesta ovat usein virheellisiä eivätkä siksi ole luotettavaa tutkimustietoa (Wardle ym. 2002, Zambon ym. 2007). Nuorten voi olla vaikea määrittellä esimerkiksi vanhempien työtilannetta ja tuloja, jos huoltaja on eläkkeellä, kotiäitinä, opiskelijana tai aktiivisesti työtä etsivä. Nuorille ei myöskään ole selvää, osallistuvatko molemmat vanhemmat samalla tavalla perheen menoihin, jos vanhemmat ovat esimerkiksi eronneet (Koivusilta ym. 2006).

Haastatteleamalla nuoria on saatu luotettavampia tietoja kuin kyselylomakkeilla, mutta haastattelut vievät usein paljon aikaa ja vertailukelpoisen aineiston hankkiminen saattaa olla kallista. Tutkimusten mukaan nuoret, jotka ovat alemmasta sosioekonomisesta asemasta, eivät tutkimuksissa osaa vastata vanhempien koulutusta ja ammattia koskeviin kysymyksiin. Tämä voi johtua siitä, ettei perheissä, joiden sosioekonominen asema on matala, puhuta vanhempien tuloista ja koulutuksesta (Wardle ym. 2002). On myös mietittävä, miltä kannalta nuoren sosioekonomista asemaa tutkitaan; isän, äidin vai molempien tulojen perusteella, vai perheen tai kotitalouden mukaan (Currie ym. 1997). Tutkimusten mukaan materiaaliseen hyvinvointiin perustuvat mittarit ovat nuorilla luotettavampia sosioekonomisen aseman mittareita kuin perinteiset vanhempien koulutus, ammatti ja tulot (Wardle ym. 2002). Tämän vuoksi on kehitelty erilaisia menetelmiä tutkia luotettavammin nuorten sosioekonomista asemaa. Esimerkkejä erilaisista mittareista ovat muun muassa FAS- ja HASC -mittarit, joita voidaan käyttää sekä yhdessä että erikseen (Schnohr ym. 2008).

2.2.1 Perheen materiaalinen vauraus (FAS -mittari)

Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) on WHO:n kanssa yhteistyössä tehtävä kansainvälinen kouluikäisten lasten terveyttä ja elämäntapoja tarkasteleva tutkimus. Tutkittavat ovat 11-, 13- ja 15-vuotiaita nuoria Euroopasta, Israelista, Kanadasta sekä USA:sta. Tutkimusaineistoja on kerätty vuodesta 1983, ja vuodesta 1986 lähtien aineistoja on kerätty joka neljäs vuosi. Tutkimuksen tulokset perustuvat lasten ja nuorten ilmoittamiin tietoihin ja siksi HBSC -tutkimuksessa nuorten sosioekonomista asemaa tutkitaan monen indikaattorin avulla. FAS -mittari (Family Affluence Scale) keskittyy perheen materiaaliseen hyvinvointiin ja mittarin tarkoituksena on tuottaa mahdollisimman luotettavaa tietoa lasten ja nuorten sosioekonomisesta asemasta (von Rueden ym. 2006, Schnohr ym. 2008).

FAS -mittaria kehiteltiin Skotlannissa vuosina 1993–1994, jolloin mittarissa kysyttiin perheen puhelimien ja autojen määrää sekä sitä, onko nuorella oma makuuhuone. Kysymys puhelimien määrästä kuitenkin poistettiin, koska se ei ollut vertailukelpoinen eri maiden välillä. Esimerkiksi Kanadassa puhelimien määrä väestössä oli tuolloin suuri, kun taas Unkarissa puhelimien omistus riippui siitä, missä päin maata asuttiin, ei sosioekonomisesta asemasta. Kysymykset perheen omistamista autoista ja nuorten omasta makuuhuoneesta pidettiin mittarissa ja vuoden 1997/1998 HBSC -tutkimuksessa FAS -mittarissa puhelimien omistuksen tilalla oli kysymys perheen vuotuisista ulkomaan lomamatkoista. Tätä kolmen muuttujan mittaria kutsutaan FASI -mittariksi. HBSC -tutkimuksessa 2001/2002 FASI -mittariin otettiin vielä muuttajaksi perheen tietokoneiden määrä ja tätä neljän muuttujan mittaria kutsutaan FASII -mittariksi (Currie ym. 2008, Schnohr ym. 2008). Olemassa on myös FASIII -mittari, jossa kysytään edellisten lisäksi nuoren omaa kokemusta perheen hyvinvoinnista. (Schnohr ym. 2008).

FAS -mittarin kysymykset on testattu, jotta ne antaisivat luotettavaa tietoa tutkittavasta asiasta. Esimerkiksi lomamatkat kuvastavat muutakin kuin perheen hyvää taloudellista tilannetta, joka mahdollistaa lomalle lähdön. Lomamatkojen ajatellaan merkitsevän hyviä perheen sisäisiä suhteita sekä sitä, että perheellä on tarpeeksi yhteistä vapaa-aikaa, joka myös halutaan viettää yhdessä (Koivusilta ym. 2006). Mittarin kysymyksiä valittaessa on kiinnitetty myös huomiota siihen, että kysymykset olisivat mahdollisimman yksinkertaisia, sopisivat nykyajan taloudellisiin tilanteisiin, eivätkä olisi tunkeilevia (Currie ym. 2008).

FAS -mittari on todettu toimivaksi lasten- ja nuorten sosioekonomisen aseman mittariksi. Kysymysten yksikertaisuuden vuoksi vastausprosentit ovat suuria ja puuttuvia tietoja ei juuri ole. Tämän vuoksi sitä käytetäänkin melko yleisesti nuorten sosioekonomisen aseman tutkimiseen (Currie ym. 2008, Schnor ym. 2008). Mittari ei kuitenkaan ole täydellinen eivätkä tulokset suoraan verrattavissa eri maissa. Poliittisten ja taloudellisten päätösten vaikutuksesta eri maiden välillä on suuria eroja esimerkiksi autojen hinnoissa ja asumisen kustannuksissa (Schnor ym. 2008). Myös infrastruktuuri vaikuttaa vastauksiin, koska esimerkiksi perheen auton omistus saattaa olla hyvinkin riippuvainen siitä, millaiset mahdollisuudet perheellä on julkisen liikenteen käyttöön. Perheen autojen määrä saattaa vaihdella maan sisälläkin riippumatta perheen sosioekonomisesta asemasta (Currie ym. 2008) tai esimerkiksi perheen arvomaailmasta.

2.2.2 Kodin materiaallinen vauraus (HASC –mittari)

Yksi tapa tutkia nuorten sosioekonomista asemaa on Britanniassa kehitetty kodin materiaalista vaurautta kuvaava HASC –mittari (Home Affluence Scale), joka koostuu erilaisista perheen materiaalista omaisuutta koskevista kysymyksistä. HASC -mittariin kuuluvat kysymykset perheen asunnon omistussuhteesta, perheen autojen määrästä, siitä onko perheellä tietokonetta, jota käytetään muuhunkin kuin pelaamiseen sekä onko nuoren koulussa mahdollisuus ilmaiseen kouluruokailuun (Wardle ym. 2002, Currie ym. 2008). Vanhempien koulutuksesta kysytään ainoastaan ovatko vanhemmat käyneet yliopiston. Mittariin kuuluvat myös kysymykset siitä, onko isä ja äiti suurimman osan ajasta työssä, josta saa palkkaa. Lisäksi nuorilta kysytään perheen kodin postinumero. Kysymyksiin on annettu valmiit vastausvaihtoehdot, joista nuori valitsee parhaiten oman perheen tilannetta kuvaavat vaihtoehdot. Myös ”en tiedä” -vaihtoehto on annettu. Matkapuhelimiin liittyviä kysymyksiä mittarissa ei ole puhelinten yleisyyden vuoksi. HASC -mittariin ei myöskään kuulu kysymystä siitä, onko nuorella oma makuuhuone vai joutuuko hän jakamaan sen jonkun kanssa, koska jotkut nuoret kokevat kysymyksen liian henkilökohtaiseksi. Kysymykset on valittu huolella ja esimerkiksi autoa koskevien kysymysten ajatellaan liittyvän myös vapaa-ajanviettomahdollisuuksiin. Käytettäessä tätä mittaria on huomattu, että puuttuvat tiedot koskevat tässäkin menetelmässä pääosin vanhempien koulutusta ja työtä (Wardle ym. 2002).

HASC -mittari on kehitetty Britanniassa, joten muualla käytettäessä kulttuuri täytyy huomioida ja mittaria tarpeen mukaan sopeuttaa tietyn maan tarpeisiin. Esimerkiksi ilmainen kouluruokailu on Britanniassa suoraan yhteydessä vanhempien tulotasoon (Wardle ym. 2002), mutta Suomessa peruskouluissa kaikille on tarjolla ilmainen kouluruokailu. Kuitenkin tutkimuksen mukaan puuttuvia tietoja on HASC -mittaria käytettäessä huomattavasti vähemmän kuin käytettäessä perinteisiä sosioekonomisen aseman mittareita (Wardle ym. 2002, 3).

3 ITSETUNTO

Itsetunto on kokonaisuus, joka koostuu erilaisista itsetunnon osa-alueista, vaikka siitä usein puhutaan yhtenä ominaisuutena, jota ihmisellä olisi ikään kuin paljon tai vähän, tai piirteenä, joka olisi hyvä tai huono (Keltikangas-Järvinen 2003, 16). Itsetunto liittyy kiinteästi ihmisen minään (Keltikangas-Järvinen 2003, 16, Heikkilä 2006, 69). Minä on ihmisen suhteellisen pysyvä käsitys itsestä, ja itsetunto on tämän käsityksen positiivisuuden määrä (Kalliopuska 1990, 15, Keltikangas-Järvinen 2003, 16, Rosenberg 1965 Boothin & Gerardin 2011 mukaan). Itsetunto on ihmisen oma tunne siitä, onko hän hyvä ja arvokas (Heikkilä 2006, 69, Buhrmester ym. 2011, Leary & Baumeister, 2000 Erolin & Orthin 2011 mukaan) heikkouksistaan huolimatta ja kykeneekö hän vastaamaan elämän haasteisiin (Aho 1997, Keltikangas-Järvinen 2003, 16, Heikkilä 2006, 69, 73). Sitä voidaan kutsua voimaksi, jonka avulla ihminen asettaa tavoitteita ja pyrkii tavoittelemaan niitä (Heikkilä 2006, 69). Heikkilä (2006, 69) mainitsee, että Adler tarkastelee itsetuntoa kahdesta eri näkökulmasta. Ensinnäkin yksilö pyrkii saavuttamaan tavoitteensa itsetuntonsa avulla ja toiseksi yksilö pyrkii kehittämään itseään ja itsetuntoaan tavoitteitaan saavuttamalla.

Hyvään itsetuntoon liittyy olennaisena osana kyky arvostaa myös muita ihmisiä ja kestää epäonnistumisia ja pettymyksiä (Keltikangas-Järvinen 2003, 16–22). Sitä kuvaillaan myös terveenä käsityksenä itsestä ja usein hyvän itsetunnon omaavien yksilöiden katsotaan olevan iloisempia ja onnellisempia sekä sosiaalisempia ja aloitteellisempia kuin ne, joilla on huonompi itsetunto. Huonon itsetunnon katsotaan sitä vastoin johtavan yleisemmin passiiviseen käyttäytymiseen ja uusien tilanteiden jännittämiseen. Yksilö, jolla on huono itsetunto, saattaa kuvailla itseään yleisemmin ujoksi ja haavoittuu herkemmin itseensä kohdistuvasta kritiikistä (Raymore ym. 1994). Itsetuntoa voidaan määritellä myös itseluottamuksen ja itsevarmuuden määrällä. Nämä eivät ole stabiileja tunteita vaan vaihtelevat elämän eri osa-alueilla ja elämäntilanteiden mukaan. Itsetunto vaikuttaa myös ihmisen elämään kokonaisvaltaisesti; hänen toimintaansa ja tekemiinsä ratkaisuihin, ja näiden seurauksilla taas on vaikutuksia itsetuntoon (Raymore ym. 1994, Keltikangas-Järvinen 2003, 16–22, 26, 30). Hyvän itsetunnon ajatellaan vaikuttavan positiivisesti terveyteen; jos ihminen kokee elämän arvokkaaksi, hän usein näkee myös terveyteensä panostamisen tärkeäksi asiaksi (Schöllgen ym. 2011).

Itsetunto tulee erottaa temperamentista, joka ilmentää toimintatyyliä tai tapaa reagoida (Keltikangas-Järvinen 2008, 12). Temperamentti säilyy ikävaiheesta toiseen samankaltaisena, vaikkakin kypsymisen ja kehittymisen myötä muutoksia voi tapahtua. Esimerkiksi omaa temperamenttia voi opetella hallitsemaan. Kasvatus ja kulttuuri vaikuttavat siihen, miten temperamenttia saa osoittaa ja mitkä piirteet ovat sallittuja. Kasvatus vaikuttaa temperamentin muovautumiseen ja muovaa eri temperamenttipiirteitä eri tavalla (Keltikangas-Järvinen 2008, 16-8). Temperamentti eroaa siis persoonallisuudesta, johon kuuluvat minuus, minäkuva, itsetunto, arvomaailma, tavoitteet, eettiset ja esteettiset normit. Persoonallisuus syntyy kokemuksen ja kasvatuksen tuloksena ja temperamentti on persoonallisuuden biologinen, osittain peritty lähtökohta, josta ympäristö ja lapsen saama kasvatus muokkaavat persoonallisuuden (Keltikangas-Järvinen 2008, 29).

3.1 Itsetunnon osa-alueet

Itsetunto koostuu erilaisista osa-alueista, jotka yhdessä muodostavat kokonaisvaltaisen itsetunnon. Yleisesti itsetunto voidaan jakaa yksityiseen ja julkiseen itsetuntoon. **Yksityinen itsetunto** koostuu siitä, mitä ihminen itse ajattelee itsestään, millaisena hän itseään pitää. **Julkinen itsetunto** sitä vastoin koostuu siitä, mitä ihminen tuo itsestään julki puheillaan ja käytöksellään. Julkiseen itsetuntoon vaikuttavat vahvasti kasvatus ja kulttuuri sekä ihmisen sosiaalinen elinympäristö. Julkiseen itsetuntoon vaikuttavat myös yksilön olettamit ja havaitsemat elinympäristön odotukset. Julkinen itsetunto on oikeastaan kuva, jonka ihminen haluaa itseluottamuksestaan antaa muille ja yksityinen itsetunto on se, mitä ihminen oikeasti on. Vaikka nämä osa-alueet eivät koskaan ole täysin samanlaisia, tasapainoisella ihmisellä näiden välillä ei kuitenkaan ole suurta eroa (Keltikangas-Järvinen 2000, 108–9, Keltikangas-Järvinen 2003, 24–5).

Itsetunnossa voidaan erottaa yksityisen ja julkisen itsetunnon lisäksi muun muassa perusitsetunto sekä suoritus- ja sosiaalinen itsetunto (Keltikangas-Järvinen 2000, 106–7, Keltikangas-Järvinen 2003, 26–7). Vaikka itsetunto vaihtelee eri aikoina, on perusitsetunto ihmisen vakaa ja pysyvä ominaisuus. Se on muotoutunut kehitystapahtumien mukana ja säilyy elämäntilanteiden muutoksista huolimatta samanlaisena (Keltikangas-Järvinen 2003, 31). Rosenberg ym. (1995) kutsuvat tätä perusitsetuntoa globaaliksi tai yleiseksi itsetunnoksi.

Suoritusitsetunto on luottamusta omaan kykyihin, osaamiseen sekä selviytymiseen. Sen avulla ihminen usein myös uskaltaa ottaa haasteita vastaan ja asettaa itselleen jonkinlaisen tason tavoitteilleen. Sosiaalinen itsetunto on taas luottamusta siihen, että selviää sosiaalisista tilanteista ja varmuutta siitä, että ihminen osaa ystäväystyä ja solmia sosiaalisia suhteita. Tiettyihin osa-alueisiin, kuten sosiaalisiin tilanteisiin tai työhön liittyvää itsetuntoa voidaan kutsua myös spesifiksi itsetunnoksi (Rosenberg ym. 1995).

Itsetunnon osa-alueita on eri teorioista ja arviointimenetelmistä riippuen lukemattomia eikä mikään alue ole toistaan tärkeämpi tai vähäpätöisempi. Usein ihmisillä itsetunto on parempi jollain osa-alueella ja jollain hieman heikompi, ja hyvä itsetunto voi muodostua näistä alueista monella eri tavalla (Keltikangas-Järvinen 2000, 106–7, Keltikangas-Järvinen 2003, 26–7). Vaikka mikään itsetunnon osa-alueista ei ole tärkeämpi kuin toinen, korostaa nyky-yhteiskunta voimakkaasti suoritusitsetunnon merkitystä ja siksi heikompi itsetunto tai pettymykset tällä osa-alueella saattavat vaikuttaa merkittävästi ihmisen kokonaisitsetuntoon ja pettymysten sietoon (Keltikangas-Järvinen, 2000, 107).

3.2 Itsetunnon vaihtelu elämäntilanteiden ja iän mukaan

Minäkuva on ihmisen käsitys itsestään, joka ei muutu hetkittäisten mielialanvaihteluiden mukaan. Itsetunnolle sitä vastoin hetkittäiset muutokset ovat tyypillisempiä, vaikka ihmisillä on jonkinlainen ominainen itsetunnon perustaso (Keltikangas-Järvinen 2000, 107, Keltikangas-Järvinen 2003, 30). Perusitsetunto on ihmisen pysyvä ominaisuus, joka ei muutu hetkittäisten mielialamuutoksien myötä, mutta tämän taso vaikuttaa siihen, miten voimakkaasti ihminen reagoi erilaisiin kokemuksiinsa. Aikuisiässäkin ympäristö ja erilaiset kokemukset vaikuttavat itsetuntoon, vaikka se on vakiintunut jo tietylle tasolle (Keltikangas-Järvinen 2003, 31, 123–4). Jaari (2004, 35) mainitsee, että myös Rosenbergin mukaan aikuisenkin itsetunnossa voi tapahtua sekä nopeita ja lyhytaikaisia vaihteluita että hitaita ja tietyllä aikavälillä, esimerkiksi stressistä aiheutuvia muutoksia. Antonovskyn (1987) mukaan esimerkiksi työ ja vuorovaikutussuhteet muiden ihmisten kanssa voivat vaikuttaa itsetunnon muutoksiin (Jaari 2004, 35). On esitetty, että itsetunnon vaihtelut olisivat sidoksissa enemmän huonoihin kokemuksiin, kuin pelkkään huonoon itsetuntoon (Kernis ym. Raevuoren ym. 2007 mukaan). Pettymykset ja epäonnistumiset saattavat laskea itsetuntoa, mutta jos perusitsetunto

on korkea, ihminen kiinnittää yleensä enemmän huomiota onnistumiskokemuksiinsa eivätkä pettymykset lannista itsetuntoa (Keltikangas-Järvinen 2000, 107, Keltikangas-Järvinen 2003, 30).

Tutkijat eivät ole yksimielisiä iän vaikutuksesta itsetuntoon (Keltikangas-Järvinen 2003, 33, Orth ym 2010, Erol & Orth 2011). Orthin ym. (2010) mukaan Wylie on todennut, ettei itsetunto näytä laskevan tai nousevan missään elämänvaiheessa, mutta monet tutkijat ovat kyseenalaistaneet tämän väitteen. Teoreettisten perusteiden nojalla voidaan olettaa, että iän mukanaan tuomat erilaiset elämän käännekohdat, kuten nuorilla puberteetti ja alkavat seurustelusuhteet, keski-ikäisillä ja vanhemmilla muutokset fyysisessä kunnossa sekä eläkkeelle siirtyminen, saattaisivat tuoda muutoksia itsetuntoon. Tämän teoreettisen oletuksen mukaan itsetunto nousisi aikuisuuteen saakka ja kääntyisi laskuun iäkkäämmillä ihmisillä. On esitetty myös tutkimustuloksia, joiden mukaan itsetunto olisi lapsilla korkea, laskisi nuoruudessa, jonka jälkeen nousisi jälleen ja noin 60-ikävuoden jälkeen lähtisi jälleen laskuun (Robins ym 2002, Orthin ym. 2010 mukaan). Kuitenkin joidenkin tutkimusten mukaan itsetunto säilyy iäkkäämmillä ihmisillä melko muuttumattomana heidän selviytymiskeinojensa ja elämäkokemuksensa vuoksi (Orth ym. 2010). Erolin ja Orthin (2011) mukaan itsetunnon kehittämisessä voidaan havaita suuria yksilöllisiä eroja, mutta heidän tekemänsä tutkimuksen mukaan itsetunto nousee nuoruudessa jonkun verran ja jatkaa nousua myös varhaisessa aikuisuudessa, mutta paljon hitaammin. Varhaisessa aikuisuudessa itsetunnossa ei havaita suuria muutoksia luultavasti sen vuoksi, että itsetunto on vakiintunut tietylle tasolle.

3.3 Itsetunnon rakentuminen

Itsetunto rakentuu ja vahvistuu kokemuksista, joita yksilö saa ympäristöstään ja muista ihmisistä. Varhainen vuorovaikutus ja lapsen kokema turvallinen kiintymyssuhde huoltajiin, hyväksytyksi tulemisen tunne, luovat pohjan itsetunnon kehittymiselle (Keltikangas-Järvinen 2003, 123–4, Jaari 2004, 31–2, Bos ym. 2006). Se mitä huoltajat odottavat lapselta, millaisena he tätä pitävät ja miten he suhtautuvat lapsen suorituksiin vaikuttavat siihen, millaiseksi itsetunto varhaisessa lapsuudessa muodostuu (Kalliopuska 1990, Aho 1996, 28–9, 15, Aho 1997, Keltikangas-Järvinen 2003, 123, Bos ym. 2006).

Alakouluikäisenä lapsen arviointi- ja havaintokyky kehittyvät voimakkaasti ja näin lapsi kykenee tarkastelemaan ja arvioimaan itseään realistisemmin kuin aikaisemmin (Mullis & Mullis 1992, Aho 1996, 28, Aho 1997). Samaan aikaan lapsen sosiaalinen elinpiiri laajenee niin koulun, harrastusten kuin kavereidenkin myötä. Näissä kodin ulkopuolisissa vuorovaikutussuhteissa lapsi pääsee vertailemaan itseään muihin ja saa samalla myös palautetta omasta käyttäytymisestään. Perheen ulkopuoliset vuorovaikutussuhteet vaikuttavat vanhempien ja lähimmäisten lisäksi merkittävästi siihen, millainen käsitys lapselle muodostuu itsestään ja elinympäristöllä on näin myös oma vaikutuksensa muodostuvaan itsetuntoon (Kalliopuska 1990, Aho 1996, 28–9, 15, Aho 1997, Keltikangas-Järvinen 2003, 123). Koulussa lapsi saa käsityksen siitä, miten hän oppii ja harrastuksissa lapsi pystyy hankkimaan onnistumiskokemuksia ja käsittelemään myös epäonnistumisia (Keltikangas-Järvinen 2003, 123–4).

3.4 Itsetunto nuoruudessa

Nuoruusikää kuvaillaan siirtymävaiheena lapsuudesta aikuisuuteen (Veselska ym. 2009, Nurmi ym. 2010, 124), jolloin lapsen olisi tarkoitus vähitellen irrottautua lapsuudesta ja vanhemmistaan ja löytää oma persoonallisuutensa. Nuori omaa jo aikuisuudessa tarvittavia taitoja, mutta on vielä kypsymätön ja aikuisen kokemusmaailma puuttuu (Haapala 2003, Rantanen 2004). Nuoruutta on vaikea määritellä tarkasti tiettyyn ikään kuuluvaksi (Aaltonen ym. 1999, 18). Yleisesti nuoruusiän voidaan kuitenkin katsoa alkavan 11–12 ikävuoden aikoihin ja jatkuvan aina 22–25 ikävuoteen saakka, joidenkin lähteiden mukaan jopa 30 ikävuoteen saakka (Aaltonen ym. 1999, 18, Rantanen 2004, Aalberg & Siimes 2007, 15, Nurmi ym. 2010, 124). Tänä aikana nuori käy läpi kasvuprosessin, joka aiheuttaa muutoksia sekä nuoren kehossa että mielessä ja tähän prosessiin vaikuttavat niin hormonaaliset, fyysiset kuin psykologisetkin tekijät sekä ympärillä tapahtuvat sosiaaliset tapahtumat ja ympäristön muutokset (Rantanen 2004, Nurmi ym. 2010, 126). Teoreettisesti nuoruus jaotellaan usein kolmeen vaiheeseen; varhaisnuoruuteen, keskinuoruuteen ja jälkivaiheeseen (Rantanen 2004) tai varhaisnuoruuteen, varsinaiseen nuoruuteen ja jälkinuoruuteen (Aalberg & Siimes 2007, 68). Näiden kolmen vaiheen aikana persoonallisuusrakenteet muuttuvat, järjestäytyvät uudelleen ja lopulta vakiintuvat. Kehitys ei ole tasaista ja jatkuvasti eteenpäin suuntautuvaa vaan ajoittain kehitys saattaa taantua ja mennä jopa taaksepäin. Kehityksen etenemiseen ja

lopputulokseen vaikuttavat muun muassa nuoren aikaisemmat kehitysvaiheet ja kokemukset sekä nuoren elinympäristö (Aalberg & Siimes 2007, 67–8).

Nuoruuden kasvuprosessia kuvataan usein emotionaaliseksi ja epävapaaaksi. Varsinkin länsimaissa nuoruuteen liitetään usein käsitys erilaisista ongelmista ja riskeistä, kun nuori haluaa kokeilla omia rajojaan (Aapola & Kaarninen 2003, Haapala 2003). Nuoruus on kasvuprosessi, jolla on tärkeä tehtävä nuoren kehittymisessä kohti eheää aikuisuutta (Aapola & Kaarninen 2003, Rantanen 2004). Dunderfelt (2011, 85) on käsitellyt Robert J. Havighurstin (1972) nuoriin liittyviä kehitystehtäviä. Kehitystehtävät ovat haasteita, joiden kanssa yksilö joutuu ehkä kamppailemaankin selviytyäkseen niistä. Niiden läpikäyminen auttaa kuitenkin yksilöä kehittymään sekä siirtymään elämänvaiheissa eteenpäin. Keskeisimpiä nuoruuden kehitystehtäviä on saavuttaa kypsä suhde molempiin sukupuoliin ja löytää itselleen maskuliininen tai feminiininen rooli. Nuoren tulee myös oppia hyväksymään oma ulkonäkönsä ja käyttämään ruumistaan tarkoituksenmukaisesti. Tunne-elämässä tulisi saavuttaa itsenäisyys suhteessa vanhempiin ja muihin aikuisiin sekä valmistautua myös avioliittoon ja perhe-elämään. Tässä aikuistumisen kynnyksellä nuoren tulee ottaa vastuuta taloudellisista asioista ja kehittää omaa maailmankatsomustaan, arvomaailmaansa sekä moraalialueita, joiden mukaan hän pyrkii elämään. Viimeistään tässä vaiheessa tulisi myös kiinnittää huomioita vastuulliseen sosiaaliseen käyttäytymiseen (Dunderfelt 2011, 85).

Yleisen käsityksen mukaan murrosikäisen itsetunto on haavoittuva ja itsevarmuus ailahtelevaa (Keltikangas-Järvinen 2003, 33-4, Bos ym. 2006). Nuoruudessa tapahtuvat muutokset, muun muassa biologiset ja fyysiset muutokset voivat olla nuorelle stressaavia, jotka vaikuttavat negatiivisesti itsetuntoon (Bos ym. 2006). Joidenkin tutkimusten mukaan itsetunnossa saattaa tapahtua jopa päivittäin suuria vaihteluita. Näissä tutkimuksissa on kuitenkin usein tutkittu päivän tunnelmia ja mielialoja, jotka saattavat muuttua useitakin kertoja päivän aikana (Aho 1997, Keltikangas-Järvinen 2003, 33–4). Murrosiän kehitykseen kuuluvat luonnollisena osana muutokset ja 12–14 -vuotiailla itsetunnon muutokset ovat suurimmillaan. Suuri osa tutkimuksista osoittaa kuitenkin, että nuoren itsetunto on odotettua pysyvämpi ja tällöin tarkoitetaan yleensä ihmisen perusitsetuntoa. Nuorilla, joilla on lapsuudessa ollut hyvä itsetunto, itsetunto yleensä pysyy hyvänä myös murrosiässä. Itsetunto vakiintuu tietylle tasolle jo varhaisina kouluvuosina, eikä murrosikä tutkimusten perusteella laske tätä tasoa. Murrosiän alkuvaiheessa nuori on kyllä itsekeskeinen ja minäkuvassa

tapahtuu muutoksia, mutta tämä ei tarkoita suoraan itsetunnon horjumista (Keltikangas-Järvinen 2003, 33-4).

Nuoren itsetunnon kehittymiseen vaikuttavat useat tekijät (Mullis & Mullis 1992, Veselska ym. 2009) ja esimerkiksi kavereilla tiedetään olevan suuri merkitys nuoren itsetunnon muovautumiselle (Bos ym. 2006, Veselska ym. 2009). Perhe tärkeänä elinympäristönä vaikuttaa huomattavasti nuoren käsitykseen itsestä (Veselska ym. 2009), mutta myös kaveriryhmään kuulumisen ja ennen kaikkea ryhmässä saatu arvostus vaikuttavat siihen, miten nuori itsensä kokee ja miten nuoren itsetunto lujittuu (Keltikangas-Järvinen 2003, 33-4).

4 SOSIOEKONOMISEN ASEMAN JA ITSETUNNON YHTEYDESTÄ

Sosioekonominen asema on laaja-alainen käsite, joka kattaa joukon terveyden taustalla vaikuttavia tekijöitä (Lahelma & Rahkonen 2011). Sosioekonominen asema ja itsetunto ovat tutkituimpia aiheita psykologiassa ja sosiologiassa, mutta tutkimuksia niiden yhteydestä löytyy melko vähän. Lisäksi tutkimustulokset niiden välisestä yhteydestä ovat ristiriitaisia. Esimerkiksi joidenkin tutkimusten mukaan sosioekonomisen aseman ja itsetunnon välillä on selvä yhteys ja joidenkin mukaan mitään yhteyttä ei ole löydettävissä (mm. Rosenberg & Pearlin 1978, Mullis & Mullis 1992, Twenge & Campbell 2002). Tutkimuksissa käytetään usein erilaisia tapoja määriteltäessä sosioekonomista asemaa ja itsetuntoa. Lisäksi otosjoukko ja tutkimustavat ovat erilaisia. Muun muassa näiden syiden takia tutkimustulokset eivät ole suoraan vertailtavissa keskenään (Rosenberg & Perlman 1978, Mullis & Mullis 1992).

Sosioekonominen asema ei ole pelkkä yhteiskunnallinen termi, vaan se on myös status, joka vaikuttaa ryhmiin, joihin yksilö kuuluu. Se on sosiaalinen kategoria, jota ympäristö arvioi ja jota ihminen vertaa jatkuvasti muiden sosioekonomiseen asemaan (Rosenberg & Pearlin 1978). Yksilön valtaresurssit ja arvostus, tieto, omaisuus sekä rahavarat ja muut aineelliset tai henkiset voimavarat vaihtelevat sosioekonomisen ryhmän mukaan. Yleensä nämä voimavarat ovat keskimäärin paremmat korkeampaan sosioekonomiseen asemaan kuuluvilla (Lahelma & Rahkonen 2011). Miten oma sosioekonominen luokka vaikuttaa itsetuntoon, riippuu siitä, kehen yksilö omaa asemaansa vertaa ja miten tärkeää raha ja materiaaliset arvot ovat hänelle (Rosenberg & Pearlin 1978). Verrattaessa itseään samaan sosioekonomiseen luokkaan kuuluviin ihmisiin, ei sosioekonomisella asemalla näyttäisi olevan suurtakaan yhteyttä itsetuntoon (Malka & Miller 2007).

4.1 Yleistä sosioekonomisen aseman ja itsetunnon välisestä yhteydestä

Chicagossa ja Baltimoressa 1970-luvulla tehtyjen tutkimusten mukaan lapsilla sosioekonomisen aseman ja itsetunnon välillä yhteyttä ei löydy, nuorilla yhteys oli vähäinen ja aikuisilla kohtalainen. Tätä tutkimusta voidaan pitää melko luotettavana ja suuntaviivoja antavana (Rosenberg & Pearlin 1978) ja etenkin aikuisilla yhteyttä pidetään melko selvänä (Rosenberg & Pearlin 1978, McMullin & Cairney 2004). Baltimoressa otokseen kuului

oppilaita kolmannelta luokalta aina kahdennelletoista luokalle asti ja Chicagossa osallistujat olivat iältään 18–65 -vuotiaita (Rosenberg & Pearlin 1978). On kuitenkin huomioitava, että tutkimukset on toteutettu 70-luvulla eivätkä tulokset ole suoraan verrattavissa Suomeen tai edes amerikkalaiseen nyky-yhteiskuntaan. On myös tutkimuksia, joissa lapsilla yhteys on todella vähäinen, nuorilla vähäinen ja nuorilla aikuisilla jo huomattava ja suurenee vielä kohti keski-ikää, jonka jälkeen myöhemmässä aikuisuudessa ja vanhuudessa laskee huomattavasti (Twenge & Campbell 2002).

Nuorilla yhteys ei ole yhtä selvä kuin aikuisilla, koska heillä ei ole ollut vielä mahdollisuutta saavuttaa taloudellista huippua toisin kuin keski-ikäisillä. Samanlainen ero on nähtävissä myös keski-ikäisten ja iäkkäiden ihmisten välillä. Iäkkäämmillä tulot koostuvat pääasiassa eläkkeistä, joihin ei enää ole mahdollista vaikuttaa eikä sillä ole juurikaan vaikutusta koettuun itsetuntoon (Twenge & Campbell 2002). Iän lisäksi syntymävuosi näyttäisi vaikuttavan sosioekonomisen aseman ja itsetunnon väliseen yhteyteen, samoin kuin kulttuurikin. Kulttuurien välillä on eroja siinä, miten materiaalisia asioita arvostetaan ja tällä näyttäisi olevan merkitystä siihen, miten sosioekonominen asema vaikuttaa itsetuntoon (Twenge & Campbell 2002). Syntymävuosi vaikuttaa samoin arvoihin, koska eri aikakausina ihmiset omaksuvat erilaisia arvoja. Lisäksi syntymävuosi vaikuttaa siihen, millaisia kouluttautumisen- ja työmahdollisuuksia on ollut tarjolla (Galobardes ym. 2006).

Toiset tutkijat muistuttavat, ettei sosioekonomisen aseman ja itsetunnon välillä ole löydetty täysin selvää yhteyttä ja eri tutkimuksista on saatu erilaisia tuloksia (Rosenberg & Pearlin 1978, Zambon ym, 2007). Varsinkin nuoria tutkittaessa, on McMullinin ja Cairneyn (2004) mukaan saatu paljon tutkimustuloksia, joiden mukaan itsetunnon ja sosioekonomisen aseman välillä ei olisi yhteyttä. Selvitettäessä sosioekonomisen aseman yhteyttä nuorten itsetuntoon ristiriitaisista tutkimustuloksista huolimatta perheen tuloilla näyttäisi olevan muita tekijöitä, kuten esimerkiksi koulutusta, suurempi vaikutus (Veselska ym. 2009, Erol & Orth 2011). Lisäksi vanhempien sosioekonomisella asemalla näyttää olevan yhteys itsetuntoon vielä sittenkin, kun yksilö alkaa tienata itse ja vaikka hänen oma sosioekonominen asemansa olisi parempi kuin vanhempien (Huurre ym. 2003). Ristiriitaiset tulokset kaikilla ikäryhmillä saattavat johtua erilaisista mittaustavoista ja erilaisista muuttujien määritelmistä sekä tutkimusmenetelmistä (Mullis & Mullis 1992).

Yhteenvetona voidaan todeta meta-analyysin mukaan, jossa tutkittiin 446 eri tutkimusta sosioekonomisesta asemasta ja itsetunnosta, ja jonka kokonaisotoskoko oli 312 940 henkilöä, että sosioekonomisen aseman ja itsetunnon välillä on selvä yhteys. Yhteys on riippuvainen iästä ja suurimmillaan se on keski-ikässä. Nuorten osalta yhteys on ristiriitaisempi, mutta meta-analyysin mukaan se on nuorillakin merkittävä, vaikkakin pieni (Twenge & Champbell 2002).

4.2 Sosioekonomisen aseman yhteys itsetuntoon eri-ikäisillä

Lapsilla, nuorilla ja aikuisilla itsetunnon ja sosioekonomisen aseman yhteys näyttäisi olevan erilainen. Aikuisilla sosioekonominen asema on usein työn kautta saatu saavutus, johon koetaan itse pystyvän vaikuttamaan ja josta koetaan itse olevan vastuussa. Siksi sosioekonominen asema on henkilökohtaisempi asia aikuisille kuin lapsille. Lapsille sosioekonominen asema periytyy vanhemmilta eikä heillä vielä ole mahdollisuutta vaikuttaa siihen itse. Lapset eivät myöskään ole vielä tietoisia eriarvoisista sosioekonomisista asemista, eivätkä ajattele eri aseman vaikuttavan omaan arvoonsa tai siihen mitä hänellä on. Lasten elinympäristö, koulu, kaverit ja naapurusto, vaikuttaisi olevan homogeenisempi kuin aikuisten, eivätkä he näin kiinnitä huomiota siihen, onko joku rikkaampi tai köyhempi kuin itse on (Rosenberg & Pearlin 1978). On kuitenkin myös tutkimustuloksia, joiden mukaan sekä lapsilla että aikuisilla itsetuntoon vaikuttaisi se, miten muut näkevät oman sosioekonomisen aseman. Esimerkiksi asuminen köyhällä asuinalueella näyttäisi olevan yhteydessä itsetunnon laskuun vaikka sosioekonominen asema olisikin kohtuullinen. Useimmiten kuitenkin hyvin koulutettuja ja hyvätulaisia kohdellaan hyvin ja arvostetaan, jolloin myös itsetunto nousee (Twenge & Champbell 2002).

Nuoret ovat tietoisia eriarvoisista sosioekonomisista asemistaan (Rosenberg & Pearlin 1978, Pearlman 1995). Nuorten itsetunnossa on eroja sen mukaan, mihin sosioekonomiseen asemaan he kuuluvat (Huurre ym. 2003). Paremmassa sosioekonomisessa asemassa olevat nuoret ovat raportoineet itsetuntonsa yleisemmin paremmaksi kuin alemmassa sosioekonomisessa asemassa olevat nuoret (Mullis & Mullis 1992, Raymore ym. 1994, Perlman 1995, Veselska ym. 2009). Huonommassa sosioekonomisessa asemassa olevat nuoret olettavat useammin kuin parempaan sosioekonomiseen asemaan kuuluvat nuoret kavereidensa kuuluvan korkeampaan sosioekonomiseen asemaan kuin he itse ovat (Veselska

ym. 2009). Tällainen vertailu johtaa helposti itsetunnon laskuun (Pearlman 1995). Huonommassa sosioekonomisessa asemassa olevat nuoret kokevat lisäksi vanhempiensa sosioekonomisen aseman vaikuttavan negatiivisesti heidän omaan arvoonsa, kun taas paremmasta sosioekonomisesta asemasta tulevat nuoret kokevat perheen hyvän tulotason vaikuttavat positiivisesti heidän kykyihinsä ja saavutuksiinsa (Malka & Miller 2007).

5 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Pro Gradu-tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, onko sosioekonomisen aseman ja itsetunnon välillä yhteyttä 7- ja 9-luokkalaisilla suomalaisilla nuorilla. Lisäksi tutkitaan, onko sosioekonomisen aseman ja itsetunnon välisessä yhteydessä eroavaisuuksia tyttöjen ja poikien välillä.

- Onko sosioekonomisen aseman ja itsetunnon välillä yhteyttä 7- ja 9-luokkalaisilla nuorilla?
- Vaihtelee sosioekonomisen aseman ja itsetunnon välinen yhteys 7- ja 9-luokkalaisilla nuorilla sukupuolen mukaan?

6 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tutkimuksen aineistona on WHO-Koululaistutkimuksen vuoden 2010 Suomen aineisto. HBSC -tutkimus toteutetaan yhteistyössä WHO:n kanssa ja sen tarkoituksena on tarkastella nuorten terveyttä ja terveystyytymistä, hyvinvointia ja siihen vaikuttavia tekijöitä sekä ymmärtää paremmin terveyden sosiaalisia tekijöitä (Roberts ym. 2009, Zanotti & Smith 2012, Ziglio & Barnekow 2012). Tutkimus tuottaa tietoa politiikan tekijöille sekä käytännön työhön, jotta nuorten hyvinvointia voitaisiin tukea ja parantaa entistä tehokkaammin (Roberts ym. 2009, Zanotti & Smith 2012, Ziglio & Barnekow 2012). Tavoitteena on siis tukea lasten ja nuorten terveyden edistämistä sekä terveystasvatusta (Roberts ym. 2007, Roberts ym. 2009). Tässä luvussa tarkastellaan WHO-Koululaistutkimuksen 2010 aineistoa, jonka jälkeen kuvataan tarkemmin tutkimuksessa käytettyjä mittareita ja lopuksi avataan tutkimuksessa käytettyjä tilastollisia analyysimenetelmiä.

6.1 WHO-Koululaistutkimuksen toteuttaminen ja tutkimusaineisto

WHO-Koululaistutkimus on kansainvälinen, pitkäkestoinen poikkileikkaustutkimus, jonka tarkoituksena on tutkia nuorten terveystyytymistä (Villberg & Tynjälä 2004, Roberts ym. 2007). Tutkimuksen tulosten avulla nuorten terveydenedistämiseen saadaan lisää tietoa sekä välineitä niin kansainvälisellä kuin kansallisellakin tasolla (Currie ym. 2009, Ziglio & Barnekow 2012). Tutkimus toteutettiin ensimmäisen kerran vuosina 1983/84 (Zanotti & Smith 2012, Ziglio & Barnekow 2012) ja vuodesta 1986 se on toteutettu joka neljäs vuosi (Kämppi ym. 2012). Alun viiden osallistujamaan jälkeen tutkimus on kasvanut kattamaan 43 maata ja aluetta. Sen avulla on kerätty tietoa satojentuhansien 11-, 13- ja 15 -vuotiaiden nuorten terveyteen ja hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa. Tutkimuksissa tarkastellaan nuorten terveyttä ja heidän sosiaalisia kontekstejaan; koulua, kotia, ystäviä ja perhettä (Zanotti & Smith 2012, Ziglio & Barnekow 2012). Tarkoituksena on tutkia, miten nämä erilaiset tekijät ovat yhteydessä nuorten terveyteen ja hyvinvointiin (Zanotti & Smith 2012). 11-, 13-, ja 15-vuotiaat nuoret kohtaavat sekä fyysisiä että henkisiä haasteita kehittyessään nuoruudesta kohti aikuisuutta ja tämän vuoksi juuri kyseiset ikäryhmät on valittu tutkimuksen kohteeksi (Currie ym. 2009, Roberts ym. 2009).

Vuoden 2010 aineistoon perustuvassa HBSC -tutkimuksen kansainvälisen raportin keskiössä olivat sosiaaliset taustatekijät, jotka vaikuttavat laajasti nuorten terveyteen, hyvinvointiin sekä kehittymiseen. Sosiaaliset taustatekijät vaikuttavat muun muassa koulutusmahdollisuuksiin, työllistymiseen sekä syrjäytymiseen ja näiden myötä myös terveyteen ja hyvinvointiin, ei pelkästään nyt vaan myös tulevaisuudessa (Currie ym. 2009, Ziglio & Barnekow 2012).

Tutkimusaineisto kerätään kyselylomakkein koulutuntien aikana (Zanotti & Smith 2012). Tutkimuksen otos kerätään jokaisessa maassa samalla tavalla, jotta otanta takaisi edustavan aineiston kaikissa tutkimukseen osallistuvissa maissa (Zanotti & Smith 2012, Ziglio & Barnekow 2012). Otantamuotoa ja aineiston tavoitekokoa ohjaa WHO-Koululaistutkimuksen kansainvälinen tutkimusprotokolla (Roberts ym. 2007). Tutkimuksen otantamenetelmänä käytetään kaksiosaista ositettua ryväsotantaa, jolla varmistetaan, että koko Suomi on maantieteellisesti edustettuna ja mukana on sekä kaupunkeja että maaseutualueita. Ryväsotannan toisessa vaiheessa poimitaan koulut ja niiden sisältä yksinkertaisella satunnaisotannalla opetusryhmä (Villberg & Tynjälä 2004). Oppilaat vastaavat kyselyyn nimettöminä. Kyselyyn vastaaminen on vapaaehtoista ja tapahtuu valvotuissa oloissa luokkahuoneessa. Oppilaat sulkevat vastauspaperit itse kirjekuoriin (Villberg & Tynjälä 2004, Roberts ym. 2009). Kyselyssä on kaikille maille pakollisia, vapaavalintaisia sekä maakohtaisia kysymyksiä (Roberts ym. 2007, Roberts ym. 2009). Vuoden 2009/10 HBSC -tutkimuksessa jokaisesta ikäluokasta valittiin noin 1500 oppilasta ja koko otanta oli noin 200 000 nuorta (Zanotti & Smith 2012, Ziglio & Barnekow 2012). Tutkimusaineisto kerättiin Suomessa maaliskuu- toukokuussa 2010 (Kämppe ym. 2012, Smith & Zanotti 2012). Tässä tutkimuksessa käytetään suomalaisten 7- ja 9-luokkalaisten osa-aineistoa. Tutkimukseen vastanneista 7-luokkalaisia oli 2349 ja 9-luokkalaisia 2257 (Taulukko 1).

Taulukko 1. WHO-Koululaistutkimuksen vuoden 2010 otos, kyselyyn vastanneet, puhdistettu aineisto sekä vastausprosentti iän ja sukupuolen mukaan luokiteltuna.

Luokka	Otos	Pojat			Tytöt			
		Vastanneet	Aineisto	Vastaus %	Vastanneet	Aineisto	Vastaus %	
7	1264	1152	1054	91,1	1250	1197	1124	95,8
9	1165	1094	992	93,9	1195	1163	1090	97,3
Yht.	2429	2246	2046	92,5	2445	2360	2214	96,5

5-luokkalaiset nuoret on rajattu tutkimuksessani ulkopuolelle, jolloin tutkimukseni osa-aineisto koostuu 7- ja 9-luokkalaisista nuorista. Rajauksen perusteena on tutkimuksen kohdistuminen yläkouluikäisiin nuoriin, koska aineenopettajana tulen työskentelemään yläkouluikäisten nuorten kanssa. Kaikkia kysymyksiä ei myöskään kysytty 5-luokkalaisilta. Tutkimuksen analyysi on tehty luokkatason mukaan, mutta työssä käytetään luokkatason rinnalla myös ikää (13- ja 15-vuotiaat).

6.2 Mittarit

Tutkimuksessa tarkastellaan nuorten sosioekonomista asemaa äidin ja isän ammattiaseman ja työssäkäynnin sekä HBSC -tutkimukseen kehitetyn FASII -mittarin avulla. Nuorten oma kokemus perheen taloudellisesta tilanteesta on myös tärkeänä tekijänä tarkasteltaessa sosioekonomista asemaa. Itsetuntoa tarkastellaan Rosenbergin itsetuntomittarin avulla, josta 2010 HBSC -tutkimuksessa oli kahdeksan itsetuntoa kuvailevaa väittämää.

Itsetunto

Nuorten itsetuntoa mitattiin Rosenbergin itsetuntomittarilla (1965), joka koostuu yhteensä kymmenestä negatiivisesta sekä positiivisesta väittämästä (Rosenberg 1979 Ciarrochin & Bilichn, 2006, 61 mukaan). WHO-Koululaistutkimuksessa 2010 näistä on käytetty kahdeksaa väittämää. Mittaria on käytetty laajasti eri ikäisten itsetunnon tutkimiseen (Rosenberg 1979 Ciarrochin & Bilichn, 2006, 61 mukaan). HBSC -tutkimuksessa itsetuntoa mitataan kysymyksellä ”Merkitse se vaihtoehto, joka pitää yleensä paikkaansa sinun kohdallasi.”.

Vastausvaihtoehtoina ovat ”Täysin samaa mieltä”, ”Osittain samaa mieltä”, ”Osittain eri mieltä” sekä ”Täysin eri mieltä”. Väittämät ovat ”Tunnen olevani ainakin yhtä pystyvä ja taitava ihminen kuin muutkin”, ”Minusta tuntuu, että minulla on useita hyviä ominaisuuksia”, ”Tunnen itseni usein epäonnistuneeksi”, ”Pystyn suoriutumaan asioista yhtä hyvin kuin useimmat muutkin ihmiset”, ”Tunnen, että kelpaan”, ”Olen tyytyväinen itseeni”, ”Tunnen itseni toisinaan kerta kaikkiaan hyödyttömäksi”, ”Toisinaan ajattelen, että minusta ei ole mihinkään”. Vastausjakaumat näkyvät Liitetaulukossa 1.

Väittämät käännettiin samansuuntaisiksi, jonka jälkeen vastausvaihtoehdot pisteytettiin siten, että ”Täysin samaa mieltä” vastasi neljää pistettä ja vastaavasti ”Täysin eri mieltä” vastasi yhtä pistettä. Tämän jälkeen aineisto jaettiin kolmeen vertailtavaan ryhmään; vastausjakauman ylin neljännes edusti hyvää itsetuntoa ja alun neljännes huonoa itsetuntoa. Näiden väliin jäävä 50% muodosti keskinkertaisen itsetunnon ryhmän. Summamuuuttujan vaihteluväli oli 8–32. Itsetuntosummamuuttujan reliabiliteettia, erityisesti mittarin yhtenäisyyttä, tarkasteltiin Cronbahin alfa-kertoimen avulla, mikä sai arvon 0,87, joten mittaria voidaan pitää reliabelina.

Vanhempien työllisyys ja ammattiasema

Työ on perinteinen tapa mitata ja tutkia sosioekonomista asemaa. HBSC -tutkimuksessa kysytään sekä äidin että isän työllisyyttä, työpaikkaa sekä työtehtäviä. Kysymyksellä ”Onko isäsi töissä?” selvitetään isän työllisyyttä ja vastausvaihtoehdot ovat ”Kyllä”, ”Ei”, ”En tiedä” ja ”Ei ole isää tai en tapaa häntä”. ”Kyllä” vastauksen jälkeen kysymykset ”Missä isäsi työskentelee? (esim. sairaalassa, pankissa, ravintolassa)” sekä ”Kuvaile isäsi ammatti niin tarkasti kuin voit. (esim. opettaja, linja-autonkuljettaja)” pyrkivät selvittämään isän ammattiasemaa. Vastaavat kysymykset ja vastausvaihtoehdot esitetään myös äidistä. Kyselyssä pyydetään myös määrittelemään syy, mikäli vanhempi ei ole työssä, kysymyksellä ”Jos isäsi EI ole työssä, merkitse se vaihtoehto, joka parhaiten kuvaa hänen tilannettaan.” Vastausvaihtoehtoina ovat ”Hän on sairas, eläkkeellä tai opiskelija”, ”Hän etsii työtä”, ”Hän pitää huolta oman perheen jäsenestä tai on kokopäiväisesti kotona” sekä ”En tiedä”. Äidistä esitetään myös sama kysymys. Perheen sosioekonominen asema luokitellaan nuorten ilmoittamien vanhempien ammattien mukaan Tilastokeskuksen ammattiluokittelua (2001) apuna käyttäen. Ydin- ja uusperheet, joissa on kaksi vanhempaa, luokiteltiin perheen korkeimman ammattistatuksen mukaan ja alempaan sosioekonomiseen luokkaan perheet,

joissa molemmat vanhemmat tai yksinhuoltajavanhempi oli sairas, eläkkeellä, opiskelijana, työtä etsivä tai kokopäiväisesti kotona. Ammattistatusluokittelussa luokat 1–2 määritettiin korkeimmaksi, luokat 3–4 keskitasoksi ja luokat 8–9 sekä 0 alemmaksi sosioekonomisen aseman luokiksi (Ojala ym. 2006).

Isän ja äidin ammattiasema luokiteltiin jatkoanalyysiä varten kolmeen luokkaan, jotka olivat korkea, keskiluokka ja matala. Myös vanhempien työssäkäynti luokiteltiin uudelleen kaksiluokkaiseksi siten, että Kyllä vastaus muodosti luokan Isä tai Äiti työssä ja Ei, En tiedä sekä Ei ole isää/äitiä tai en tapaa häntä, muodostivat luokan Ei työssä. Lisäksi myöhemmin luotiin vielä muuttuja niistä vanhemmista, joista kumpikaan ei ollut työssä sekä niistä, joista vähintään toinen oli työssä.

Perheen materiaallinen vauraus (FASII)

Sosioekonomisen aseman tutkiminen nuorilla on vaikeaa ja sen vuoksi HBSC -tutkimukseen on kehitetty erityinen mittari mittaamaan perheen materiaalista vaurautta. Vuoden 09/10 tutkimus sisälsi seuraavat kysymykset: ”Kuinka monta tietokonetta perheesi omistaa?”, vastausvaihtoehtoina ”Ei yhtään”, ”Yhden”, ”Kaksi” sekä ”Useampia kuin kaksi”, ”Onko perheelläsi oma auto (henkilö-, paketti- tai kuorma-auto)?”, jossa vastausvaihtoehtoina olivat ”Ei”, ”Kyllä, yksi” sekä ”Kyllä, kaksi tai useampia”, ”Onko sinulla oma huone?”, jossa vastausvaihtoehtona ”Ei” ja ”Kyllä” sekä kysymys ”Kuinka monta kertaa viimeisen vuoden aikana olet matkustanut perheesi kanssa jonnekin lomalle?”, johon voitiin vastata ”En kertaakaan”, ”Kerran”, ”Kaksi kertaa”, ”Useammin kuin kaksi kertaa”. FAS -kysymysten tulosten laskemiseksi on ehdotettu sekä 0–9 asteikkoa että kolmea luokitusta; 0–3 matala, 4–6 keskitaso ja 7–9 korkea. (Holstein ym. 2010). Tässä tutkimuksessa käytettiin valmista kolmiluokkaista luokittelua matalaan, keskitasoon ja korkeaan.

FASII -mittaria on käytetty mittari nuorten sosioekonomista asemaa tutkittaessa, mutta tässä aineistossa mittarin Cronbahin alfa oli ainoastaan 0,27, eikä se näin ollen soveltunut käytettäväksi tässä aineistossa.

Perheen koettu taloudellinen tilanne

Työllisyyttä koskevat kysymykset ovat olleet HBSC -tutkimuksessa mukana ensimmäisestä tutkimuksesta lähtien, vaikkakin kysymysten muoto on vaihdellut ajan kuluessa. Nuoren omaa kokemusta perheen taloudellisesta tilanteesta on kysytty HBSC -tutkimuksessa vuodesta 1993/94 asti ja nykyinen kysymysformaatti on ollut käytössä 2001/02 tutkimuksesta lähtien. Vanhempien työllisyydestä kysytään, koska nuoren ei oleteta vielä työskentelevän itse ja nuoret ovat näin riippuvaisia vanhempien asemasta. Sen sijaan nuorten omaa käsitystä perheen taloudellisesta tilanteesta kysytään kysymyksellä ”Mitä mieltä olet perheesi taloudellisesta tilanteesta?”, jossa vastausvaihtoehtoina ovat ”Perheeni tulee erittäin hyvin toimeen taloudellisesti”, ”Perheeni tulee melko hyvin toimeen taloudellisesti”, ”Perheeni taloudellinen toimeentulo on keskitasoa” sekä ”Perheeni ei tule kovin hyvin toimeen taloudellisesti” ja ”Perheeni ei tule ollenkaan hyvin toimeen taloudellisesti”. Vuonna 2002 tehdyn pilottitutkimuksen mukaan lähes kaikki nuoret vastasivat tähän kysymykseen (Holstein ym. 2010).

Jatkoanalyysijä varten perheen taloudellinen tilanne nuorten kokemana -mittarin vastauskategoriat uudelleen luokiteltiin siten, että vastausvaihtoehdot Perheeni tulee erittäin hyvin toimeen taloudellisesti ja Perheeni tulee melko hyvin toimeen taloudellisesti muodostivat luokan Hyvin toimeentuleva. Perheeni taloudellinen toimeentulo on keskitasoa - vastausvaihtoehto muodosti luokan Kohtalaisesti toimeentuleva ja vastausvaihtoehdot Perheeni ei tule kovin hyvin toimeen taloudellisesti sekä Perheeni ei tule ollenkaan hyvin toimeen taloudellisesti muodostivat luokan Heikosti toimeentulevat.

6.3 Tilastolliset analyysimenetelmät

Tutkimus toteutettiin kvantitatiivisia tutkimusmenetelmiä käyttäen. Tutkimuksessa itsetunto oli riippuva muuttuja ja sosioekonominen asema sekä muut taustatekijät riippumattomia muuttujia. Itsetuntoa sekä sosioekonomista asemaa kuvaavia muuttujia tarkasteltiin niiden jakaumien perusteella sekä luokka-asteen ja sukupuolen mukaan, jonka jälkeen yksittäisistä muuttujista muodostettiin ristiintaulukointia varten uudet summamuuttujat. Näiden summamuuttujien reliabiliteettia tarkasteltiin Cronbahin alfa-kertoimen avulla. Ristiintaulukoinnilla vertailtiin itsetunnon sekä eri sosioekonomista asemaa kuvaavien muuttujien jakaumien eroja taustamuuttujien eli sukupuolen ja luokka-asteen suhteen.

Muuttujien välisiä yhteyksiä tarkasteltiin erikseen 7- ja 9-luokkalaisilla sukupuolen mukaan, koska itsetunnessa on havaittu aiemmissa tutkimuksissa vaihtelua iän sekä sukupuolen mukaan (mm. Robins ym. 2002, Veselska ym. 2009). χ^2 -riippumattomuustestin avulla tarkasteltiin tilastollista merkitsevyyttä muuttujien välillä (Nummenmaa 2009, 305). Merkitsevyytensä tässä tutkimuksessa käytettiin 5 % merkitsevyytensä, jolloin tulos oli tilastollisesti merkitsevä p-arvon ollessa pienempi kuin 0,05. Tilastollinen merkitsevyys ilmoitetaan tuloksissa kolmen desimaalin tarkkuudella.

Nuorten itsetuntoon yhteydessä olevia tekijöitä tarkasteltiin myös binäärisellä logistisella regressioanalyysillä. Se pyrkii löytämään useiden selittäjien joukosta ne selittäjät, jotka parhaiten selittävät tutkittavaa ilmiötä ja siinä tapahtuvaa vaihtelua tilanteessa, jossa selitettävä muuttuja on luokiteltu muuttuja (Metsämuuronen 2011). Binääristä logistista regressioanalyysiä käytetään, kun vastemuuttuja on kaksiluokkainen (Nummenmaa 2009, 331). Tässä tutkimuksessa binääristä logistista regressioanalyysiä varten kolmiluokkainen itsetunto-vastemuuttuja luokiteltiin kaksiluokkaiseksi siten, että alin neljännes ja keskimäinen 50% muodostivat luokan 0 ja ylin neljännes luokan 1. Analyysin avulla tarkasteltiin taustamuuttujien eli iän ja sukupuolen sekä nuoren kokeman perheen taloudellisen tilanteen ja isän sekä äidin ammattiaseman yhteyttä itsetuntoon. Logistisen regressioanalyysin käyttö edellyttää, etteivät selitettävät tekijät ole multikollineaarisia eli korreloi keskenään (KvantiMot 2003). Tämän vuoksi kaikkia sosioekonomisen aseman muuttujia ei voitu käyttää mallissa samaan aikaan, sillä sosioekonomisen aseman muuttujat korreloivat keskenään. Analyysiin valittiin ainoastaan perheen taloudellinen tilanne nuoren kokemana sekä äidin ja isän ammattiasema, koska ne olivat voimakkaimmin yhteydessä itsetuntoon.

7 TULOKSET

Tulososassa raportoidaan ensin itsetuntoa kuvailevia tuloksia, minkä jälkeen tarkastellaan sosioekonomista asemaa kuvaavien muuttujien yhteyttä nuorten itsetuntoon.

7.1 Itsetunto

Pojilla oli selkeästi yleisemmin hyvä itsetunto kuin tytöillä. Sekä 7- että 9-luokkalaisilla tytöillä yli kolmanneksella oli yleisemmin huono itsetunto. Pojilla vastaava osuus oli noin 15 %. Itsetunnossa ei ollut eroa ikäryhmien välillä (Taulukko 2).

Taulukko 2. Itsetunto 7- ja 9-luokkalaisilla pojilla ja tytöillä (%)

Itsetunto	Pojat		Tytöt	
	7-lk (%)	9-lk (%)	7-lk (%)	9-lk (%)
Hyvä	28,2	30,9	16,4	17,1
Keskitaso	57,0	54,2	50,8	49,8
Huono	14,8	14,9	32,8	33,1
Yht.	100,0	100,0	100,0	100,0
(n)	(989)	(959)	(1079)	(1065)

p-arvo sukupuolten välillä 7-lk < 0,001

p-arvo sukupuolten välillä 9-lk < 0,001

p-arvo ikäryhmien välillä = 0,399

7.2 Vanhempien työssäkäynnin ja ammattiaseman yhteys nuorten itsetuntoon

Isän työssäkäynti oli yhteydessä 7-luokkalaisten tyttöjen itsetuntoon. Työssä käymättömien isien 7-luokkalaisilla tyttärillä itsetunto oli yleisemmin huono kuin niiden isien tyttärillä, jotka kävivät töissä. Muissa ryhmissä isän työssäkäynnillä ei ollut yhteyttä nuorten itsetuntoon (Taulukko 3).

Taulukko 3. Isän työssäkäynnin yhteys itsetuntoon 7- ja 9-luokkalaisilla pojilla ja tytöillä (%)

Itsetunto	Isä työssä				Isä ei työssä			
	Pojat		Tytöt		Pojat		Tytöt	
	7-lk (%)	9-lk (%)	7-lk (%)	9-lk (%)	7-lk (%)	9-lk (%)	7-lk (%)	9-lk (%)
Hyvä	28,4	31,4	17,7	17,2	27,6	28,3	9,9	16,6
Keskitaso	57,6	54,4	51,7	50,2	53,7	53,8	45,9	48,1
Huono	14,0	14,2	30,6	32,6	18,7	17,9	44,2	35,4
Yht.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
(n)	(858)	(811)	(896)	(880)	(123)	(145)	(172)	(181)

p-arvo isän työssäkäynnin mukaan 7-lk pojat = 0,377

p-arvo isän työssäkäynnin mukaan 7-lk tytöt = 0,001

p-arvo isän työssäkäynnin mukaan 9-lk pojat = 0,454

p-arvo isän työssäkäynnin mukaan 9-lk tytöt = 0,774

p-arvo isän työssäkäynnin mukaan pojat = 0,193

p-arvo isän työssäkäynnin mukaan tytöt = 0,008

Äidin työssäkäynti oli yhteydessä 7-luokkalaisten poikien itsetuntoon, mutta tytöillä vastaavaa yhteyttä ei ollut. Työssä käyvien äitien pojilla itsetunto oli yleisemmin hyvä kuin niillä pojilla, joiden äiti ei ollut töissä (Taulukko 4).

Taulukko 4. Äidin työssäkäynnin yhteys itsetuntoon 7- ja 9-luokkalaisilla pojilla ja tytöillä (%)

Itsetunto	Äiti työssä				Äiti ei työssä			
	Pojat		Tytöt		Pojat		Tytöt	
	7-lk (%)	9-lk (%)	7-lk (%)	9-lk (%)	7-lk (%)	9-lk (%)	7-lk (%)	9-lk (%)
Hyvä	29,7	31,6	16,2	17,2	21,0	26,8	18,6	16,9
Keskitaso	56,7	54,6	50,1	49,4	57,2	51,2	55,3	52,5
Huono	13,6	13,9	33,7	33,3	21,7	22,0	26,1	30,6
Yht.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
(n)	(839)	(823)	(910)	(900)	(138)	(127)	(161)	(160)

p-arvo äidin työssäkäynnin mukaan 7-lk pojat = 0,014

p-arvo äidin työssäkäynnin mukaan 7-lk tytöt = 0,159

p-arvo äidin työssäkäynnin mukaan 9-lk pojat = 0,050

p-arvo äidin työssäkäynnin mukaan 9-lk tytöt = 0,753

p-arvo äidin työssäkäynnin mukaan pojat = 0,001

p-arvo äidin työssäkäynnin mukaan tytöt = 0,188

Jos kumpikaan vanhemmista ei ollut työssä, sekä 7- että 9-luokkalaisten poikien itsetunto oli yleisemmin huono kuin niiden, joiden vanhemmista molemmat olivat työssä. Tytöillä vastaavaa yhteyttä ei havaittu kummassakaan ikäryhmässä (Taulukko 5 ja Taulukko 6).

Taulukko 5. Vanhempien työssäkäynnin yhteys poikien itsetuntoon (%)

Itsetunto	Isä ja äiti ei työssä		Isä ja/tai äiti työssä	
	7-lk (%)	9-lk (%)	7-lk (%)	9-lk (%)
Hyvä	10,3	23,5	29,0	31,3
Keskitaso	62,1	41,2	56,8	54,6
Huono	27,6	35,3	14,2	14,1
Yht.	100,0	100,0	100,0	100,0
(n)	(29)	(34)	(944)	(915)

p-arvo vanhempien työssäkäynnin mukaan 7-lk pojat = 0,030

p-arvo vanhempien työssäkäynnin mukaan 9-lk pojat = 0,003

p-arvo vanhempien työssäkäynnin mukaan < 0,001

Taulukko 6. Vanhempien työssäkäynnin yhteys tyttöjen itsetuntoon (%)

Itsetunto	Isä ja äiti ei työssä		Isä ja/tai äiti työssä	
	7-lk (%)	9-lk (%)	7-lk (%)	9-lk (%)
Hyvä	12,5	19,5	16,7	17,0
Keskitaso	52,5	48,8	50,7	50,0
Huono	35,0	31,7	32,6	32,9
Yht.	100,0	100,0	100,0	100,0
(n)	(40)	(41)	(1027)	(1017)

p-arvo vanhempien työssäkäynnin mukaan 7-lk tytöt = 0,782

p-arvo vanhempien työssäkäynnin mukaan 9-lk tytöt = 0,916

p-arvo vanhempien työssäkäynnin mukaan = 0,982

Isän ammattiasema oli yhteydessä poikien itsetuntoon. Ikäryhmittäin tarkasteltuna 7-luokkalaisilla pojilla, joiden isän ammattiasema luokiteltiin korkeaksi, itsetunto oli yleisemmin hyvä kuin 7-luokkalaisilla pojilla, joiden isän ammattiasema oli matala. 9-luokkalaisten poikien sekä 7- että 9-luokkalaisten tyttöjen itsetuntoon isän ammattiasemalla ei ollut yhteyttä (Taulukko 7 ja Taulukko 8).

Taulukko 7. Isän ammattiaseman yhteys itsetuntoon 7- ja 9-luokkalaisilla pojilla (%)

Itsetunto	Isän ammattiasema					
	7-lk			9-lk		
	Korkea (%)	Keskiluokka (%)	Matala (%)	Korkea (%)	Keskiluokka (%)	Matala (%)
Hyvä	34,1	28,1	21,3	37,5	28,5	27,4
Keskitaso	56,6	58,2	61,3	50,2	56,1	58,0
Huono	9,3	13,8	17,4	12,3	15,5	14,6
Yht.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
(n)	(226)	(349)	(282)	(261)	(330)	(219)

p-arvo isän ammattiaseman mukaan 7-lk pojat = 0,007

p-arvo isän ammattiaseman mukaan 9-lk pojat = 0,100

p-arvo isän ammattiaseman mukaan = 0,001

Taulukko 8. Isän ammattiaseman yhteys itsetuntoon 7- ja 9-luokkalaisilla tytöillä (%)

Itsetunto	Isän ammattiasema					
	7-lk			9-lk		
	Korkea (%)	Keskiluokka (%)	Matala (%)	Korkea (%)	Keskiluokka (%)	Matala (%)
Hyvä	20,2	17,3	16,9	20,9	14,4	15,2
Keskitaso	48,3	53,7	49,3	50,3	50,6	49,8
Huono	31,6	29,1	33,8	28,8	35,1	35,1
Yht. (n)	100,0 (263)	100,0 (382)	100,0 (284)	100,0 (320)	100,0 (348)	100,0 (211)

p-arvo isän ammattiaseman mukaan 7-lk tytöt = 0,519

p-arvo isän ammattiaseman mukaan 9-lk tytöt = 0,123

p-arvo sukupuolen mukaan tytöt = 0,137

Mallissa, jossa selittävinä tekijöinä olivat sukupuoli, luokka-aste ja isän ammatti-asema, pojat raportoivat kaksi kertaa todennäköisemmin hyvästä itsetunnosta kuin tytöt. Ikäryhmien välillä itsetunnon tasossa ei ollut eroa. Muihin nuoriin verrattuna hyvä itsetunto oli puolitoistakertaa todennäköisempää niillä, joiden isän ammattiasema oli korkea (Taulukko 9).

Taulukko 9. Isän ammattiaseman, luokka-asteen ja sukupuolen yhteys itsetuntoon. Ristitulosuhteet (OR) ja niiden 95 %:n luottamusvälit (LV) sekä tilastollinen merkitsevyytaso (binäärinen logistinen regressioanalyysi).

Itsetunnon selittäjät		OR	95 % LV ¹⁾	P-arvo
Sukupuoli	Poika	1,98	1,69-2,33	< 0,000
	Tyttö	1,00		
Luokkataso	7lk	1,00		
	9lk	1,04	0,88-1,22	0,620
Isän ammattiasema	Korkea	1,57	1,27-1,94	< 0,001
	Keskiluokka	1,13	0,92-1,38	0,237
	Matala	1,00		

1) Ristitulosuhteen (OR) luottamusväli

2) Referenssiryhmä merkitty 1,00

Äidin ammattiasema oli yhteydessä sekä poikien että tyttöjen itsetuntoon. Ikäryhmittäin tarkasteltuna sekä 7- että 9-luokkalaisilla pojilla, joiden äidin ammattiasema oli korkea, itsetunto oli yleisemmin hyvä kuin pojilla, joiden äidin ammattiasema oli matala. Ikäryhmittäin tarkasteltuna äidin ammattiasemalla ei ollut yhteyttä tyttöjen itsetuntoon (Taulukko 10 ja Taulukko 11).

Taulukko 10. Äidin ammattiaseman yhteys itsetuntoon 7- ja 9-luokkalaisilla pojilla (%)

Itsetunto	Äidin ammattiasema					
	7-lk			9-lk		
	Korkea (%)	Keskiluokka (%)	Matala (%)	Korkea (%)	Keskiluokka (%)	Matala (%)
Hyvä	38,3	26,3	25,3	37,9	29,2	19,5
Keskitaso	53,2	58,0	58,6	52,0	56,7	53,9
Huono	8,5	15,7	16,2	10,1	14,1	19,5
Yht.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
(n)	(201)	(464)	(198)	(227)	(469)	(128)

p-arvo äidin ammattiaseman mukaan 7-lk pojat = 0,005

p-arvo äidin ammattiaseman mukaan 9-lk pojat = 0,031

p-arvo äidin ammattiaseman mukaan pojat < 0,000

Taulukko 11. Äidin ammattiaseman yhteys itsetuntoon 7- ja 9-luokkalaisilla tytöillä (%)

Itsetunto	Äidin ammattiasema					
	7-lk			9-lk		
	Korkea (%)	Keskiluokka (%)	Matala (%)	Korkea (%)	Keskiluokka (%)	Matala (%)
Hyvä	20,1	15,3	16,8	20,5	16,5	13,1
Keskitaso	49,6	49,7	54,6	50,7	47,8	54,1
Huono	30,3	35,0	28,6	28,8	35,7	32,8
Yht.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
(n)	(234)	(537)	(196)	(219)	(569)	(122)

p-arvo äidin ammattiaseman mukaan 7-lk tytöt = 0,258

p-arvo äidin ammattiaseman mukaan 9-lk tytöt = 0,0202

p-arvo äidin ammattiaseman mukaan tytöt = 0,041

Mallissa, jossa selittävinä tekijöinä olivat sukupuoli, luokka-aste ja äidin ammatti-asema, pojilla hyvä itsetunto oli kaksi kertaa todennäköisempää kuin tytöillä. Ikäryhmien välillä itsetunnossa ei ollut eroa. Muihin nuoriin verrattuna hyvä itsetunto oli puolitoista kertaa todennäköisempää nuorilla, joiden äidin ammatti-asema oli korkea (Taulukko 12).

Taulukko 12. Äidin ammattiaseman, luokka-asteen ja sukupuolen yhteys itsetuntoon. Ristitulosuhteet (OR) ja niiden 95 %:n luottamusvälit (LV) sekä tilastollinen merkitsevyystaso (binäärinen logistinen regressioanalyysi).

Itsetunnon selittäjät		OR	95 % LV ¹⁾	P-arvo
Sukupuoli	Poika	2,11	1,80-2,48	< 0,000
	Tyttö	1,00		
Luokkataso	7lk	1,00	0,90-1,24	0,474
	9lk	1,06		
Äidin ammattiasema	Korkea	1,59	1,25-2,04	< 0,001
	Keskiluokka	1,07	0,86-1,34	0,526
	Matala	1,00		

1) Ristitulosuhteen (OR) luottamusväli

2) Referenssiryhmä merkitty 1,00

7.3 Perheen koettu taloudellinen tilanne

Suurin osa sekä tytöistä että pojista koki perheensä taloudellisen tilanteen erittäin hyväksi tai melko hyväksi. Tulos oli samansuuntainen molemmissa ikäryhmässä. 7-luokkalaiset arvioivat perheen taloudellisen tilanteen hieman yleisemmin hyväksi kuin 9-luokkalaiset. 9-luokkalaisista tytöistä yli kahdeksan prosenttia kuitenkin piti perheensä taloudellista tilannetta heikkona (Taulukko 13).

Taulukko 13. Perheen taloudellinen tilanne nuoren itsensä kokemana (%)

Taloudellinen tilanne	Pojat		Tytöt	
	7-lk (%)	9-lk (%)	7-lk (%)	9-lk (%)
Erittäin hyvä	40,2	33,4	31,8	25,0
Melko hyvä	39,3	35,6	38,9	34,2
Keskitaso	17,8	24,7	24,1	32,1
Ei kovin hyvä	2,4	4,9	4,6	8,1
Ei ollenkaan hyvä	0,3	0,7	0,5	0,3
Yhteensä	100,0	100,0	100,0	100,0
(n)	(2054)	(982)	(1107)	(1085)

p-arvo ikäryhmän mukaan 7-lk < 0,001

p-arvo ikäryhmän mukaan 9-lk < 0,001

p-arvo ikäryhmän mukaan < 0,001

Perheen koettu taloudellinen tilanne oli selkeästi yhteydessä sekä 7- että 9-luokkalaisten poikien itsetuntoon. Molemmissa ikäryhmissä itsetunto oli selkeästi yleisemmin hyvä silloin, kun nuoret kokivat perheen taloudellisen tilanteen hyväksi. Jos nuori koki perheen taloudellisen tilanteen huonoksi, itsetunto oli tällöin molemmilla luokka-asteilla yleisemmin huono. Yhteys oli hieman voimakkaampi 9-luokkalaisilla kuin 7-luokkalaisilla (Taulukko 14).

Taulukko 14. Perheen koetun taloudellisen tilanteen yhteys 7- ja 9-luokkalaisten poikien itsetuntoon (%)

Itsetunto	Perheen koettu taloudellinen tilanne					
		7-lk			9-lk	
	Hyvä (%)	Keskitaso (%)	Huono (%)	Hyvä (%)	Keskitaso (%)	Huono (%)
Hyvä	30,7	19,7	16,0	35,0	21,4	21,2
Keskitaso	55,0	65,3	60,0	52,5	60,9	46,2
Huono	14,3	15,0	24,0	12,5	17,6	32,7
Yht.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
(n)	(769)	(173)	(25)	(663)	(238)	(52)

p-arvo perheen koetun taloudellisen tilanteen mukaan 7-lk = 0,020

p-arvo perheen koetun taloudellisen tilanteen mukaan 9-lk < 0,001

p-arvo perheen taloudellisen tilanteen mukaan < 0,001

Perheen taloudellisella tilanteella nuoren itsensä kokemana oli selkeä yhteys myös tyttöjen itsetuntoon sekä 7- että 9-luokkalaisilla. Molemmissa ikäryhmissä yli puolella tytöistä oli yleisemmin huono itsetunto silloin, kun perheen taloudellinen tilanne koettiin huonoksi. Hyvän taloudellisen tilanteen ja hyvän itsetunnon välinen yhteys ei ollut yhtä selkeä (Taulukko 15).

Taulukko 15. Perheen koetun taloudellisen tilanteen yhteys 7- ja 9-luokkalaisten tyttöjen itsetuntoon (%)

Itsetunto	Perheen taloudellinen tilanne					
	7-lk			9-lk		
	Hyvä (%)	Keskitaso (%)	Huono (%)	Hyvä (%)	Keskitaso (%)	Huono (%)
Hyvä	18,6	12,1	8,9	21,2	12,0	9,0
Keskitaso	54,7	43,8	26,8	50,8	51,0	37,1
Huono	26,7	44,1	64,3	28,0	37,0	53,9
Yht.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
(n)	(752)	(256)	(56)	(622)	(349)	(89)

p-arvo perheen koetun taloudellisen tilanteen mukaan 7-lk < 0,001
p-arvo perheen koetun taloudellisen tilanteen mukaan 9-lk < 0,001
p-arvo perheen koetun taloudellisen tilanteen mukaan < 0,001

Mallissa, jossa selittävinä tekijöinä olivat sukupuoli, luokka-aste ja perheen koettu taloudellinen tilanne, pojilla hyvä itsetunto oli lähes kaksi kertaa todennäköisempää kuin tytöillä. Ikäryhmien välillä itsetunnossa ei ollut eroa. Perheen taloudellisen tilanteen hyväksi kokevilla hyvä itsetunto oli yli kaksi kertaa todennäköisempää kuin niillä, jotka kokivat perheen taloudellisen tilanteen huonoksi (Taulukko 16).

Taulukko 16. Perheen koetun taloudellisen tilanteen, luokka-asteen ja sukupuolen yhteys itsetuntoon. Ristituloasteet (OR) ja niiden 95 %:n luottamusväli (LV) sekä tilastollinen merkitsevyystaso (binäärinen logistinen regressioanalyysi).

Itsetunnon selittäjiä		OR	95 % LV ¹⁾	P-arvo
Sukupuoli	poika	1,97	1,67–2,29	< 0,001
	tyttö	1,00		
Luokkataso	7lk	1,00		
	9lk	1,17	1,01-1,36	0,040
Perheen koettu taloudellinen tilanne	Korkea	2,32	1,54-3,49	< 0,001
	Keskiluokka	1,24	0,804-1,917	0,329
	Matala	1,00		

- 1) Ristituloasteen (OR) luottamusväli
- 2) Referenssiryhmä merkitty 1,00

8 POHDINTA

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää sosioekonomisen aseman yhteyttä 7- ja 9-luokkalaisten poikien ja tyttöjen itsetuntoon. Tutkimuksessa tarkasteltiin erilaisten sosioekonomista asemaa mittaavien muuttujien yhteyksiä nuorten itsetuntoon. Koska nuorten sosioekonomista asemaa on vaikea määrittää, sitä kuvattiin äidin ja isän ammattiaseman sekä työssäkäynnin, WHO-Koululaistutkimukseen kehitetyn FASII -mittarin sekä nuorten arvioiman perheen taloudellisen tilanteen avulla. Tässä luvussa tarkastellaan ensin tärkeimpiä tutkimustuloksia aiemman tutkimuksen valossa ja arvioidaan tutkimuksen luotettavuutta. Lopuksi pohditaan tutkimuksen hyödyntämistä nuorten terveyden edistämisessä ja esitetään jatkotutkimusehdotuksia.

8.1 Tulosten tarkastelu

Itsetunto

Nuorten raportoimassa itsetunnon tasossa oli selkeä ero sukupuolten välillä. Pojilla oli selkeästi yleisemmin hyvä itsetunto kuin tytöillä. Samansuuntaisia tuloksia on saatu myös aiemmista tutkimuksista (mm. Quatman ym. 2000, Veselska ym. 2009). Tyttöjen ja poikien välistä eroa itsetunnossa on selitetty muun muassa tyttöjen aikaisemmalla kypsymisellä sekä erilaisilla sosiaalisilla tekijöillä, kuten kasvatuksella, tyttöjen ja poikien erilaisella kohtelulla koulussa sekä ruumiinkuvan ihanteisiin liittyvillä tekijöillä (Robins & Trzesniewski 2005). Esimerkiksi ruumiinkuvaan liittyvät ihanteet voivat asettaa tytöille liikaa odotuksia ja paineita, jotka vaikuttavat itsetunnon tasoon alentavasti. Raevuoren ym. (2007) pitkittäistutkimuksen mukaan myös erilaiset luonteenpiirteet saattavat vaikuttaa itsetunnon eroihin; pojat ovat yleisemmin dominoivia, itseensä suuntautuneita ja aktiivisia, kun taas tytöt ovat useammin empaattisempia ja haavoittuvaisempia. Raevuoren ym. (2007) 14- ja 17-vuotiaisiin kohdistuneen kaksostutkimuksen mukaan ympäristöllä on huomattu olevan suurempi yhteys tyttöjen itsetuntoon, kun taas pojilla itsetunto perustuu suurimmaksi osaksi geneettisiin tekijöihin ja on siksi usein stabiilimpi kuin tytöillä. Tämä voi johtua muun muassa tyttöjen aikaisemmin alkavasta puberteetista (Raevuori ym. 2007). Ei ole kuitenkaan

yhtä hyväksytyä teoriaa niistä syistä, jotka vaikuttavat itsetunnon vaihteluun tyttöjen ja poikien välillä (Robins & Trzesniewski 2005).

Tässä tutkimuksessa nuorten raportoimassa itsetunnossa ei ikäryhmien välillä ollut merkittävää eroa. Kuitenkin useiden aiempien tutkimusten mukaan 13-vuotiailla on yleisemmin hyvä itsetunto kuin 15-vuotiailla (mm. Robins ym. 2002, Scheinin 2003, 21). Molemmat luokka-asteet, sekä 7- ja 9-luokkalaiset nuoret ovat herkässä iässä, jossa tapahtuu paljon muutoksia sekä kehossa että mielessä. Itsetunto ja kokemus itsestä saattaa pitkälti koostua ympäristön palautteesta, siitä millaisena nuori ajattelee muiden hänen näkevän (Aalberg & Siimes 2007, 86), eikä näin itsetunnossa välttämättä ole suuria eroja ikäryhmien välillä.

Vanhempien ammattiaseman yhteys nuorten itsetuntoon

Nuorten raportoimalla vanhempien ammattiasemalla ei ollut selkeää samansuuntaista yhteyttä eri ikäisten nuorten itsetuntoon. 7-luokkalaisilla pojilla itsetunto oli yleisemmin hyvä silloin, kun isän ammattiasema oli korkea. Äidin korkealla ammattiasemalla oli samankaltainen yhteys itsetuntoon sekä 7- että 9-luokkalaisilla pojilla. Itsetunto oli nuorten raportoimana noin puolitoista kertaa todennäköisemmin hyvä silloin kuin isän ammattiasema oli korkea verrattuna matalaan ammattiasemaan. Äidin korkean ammattiaseman mukaan todennäköisyys hyvään itsetuntoon oli samansuuntainen. Viheräkosken (2001) määrällisen, keskimäärin noin 14-vuotiaisiin kohdistuneen Pro Gradu -tutkimuksen tuloksena nuoret tytöt kokivat saavansa enemmän ajattelun tukea korkeasti koulutetulta äidiltä kuin matalammin koulutetulta.

Vanhempien ammattiasemalla ei välttämättä ole suoraa vaikutusta nuorten itsetuntoon, koska nuoret eivät ehkä koe vanhempien matalaa ammattiasemaa negatiivisena asiana, kun taas vanhemmat itse voivat kokea sen itsetuntoaan alentavana. Korkealla ammattiasemalla ja korkeammilla tuloilla onkin tutkimusten mukaan ollut yhteys korkeampaan itsetuntoon. Naisten huonompaa itsetuntoa on myös perusteltu sillä, että naiset ovat miehiä useammin matalapalkkaisissa töissä (McMullin ym. 2004). Tätä ei kuitenkaan suoraan voi verrata lapsiin ja nuoriin, vaikkakin muun muassa Koivusillan (2011) mukaan vanhempien sosioekonominen asema heijastuu myös lapsiin.

Perheen koettu taloudellinen tilanne

Sekä 7- että 9-luokkalaiset tytöt ja pojat raportoivat perheen koetun taloudellisen tilanteen hyväksi tai erittäin hyväksi. Joukossa oli kuitenkin myös nuoria, jotka kokivat perheen taloudellisen tilanteen huonoksi. Vuonna 2011 Suomessa alaikäisistä lapsista 11 % eli perheissä, joissa käytettävissä olevat tulot olivat pienituloisuuden raja-arvon alla. Tämä raja-arvo on 60 % kaikkien kotitalouksien käytettävissä olevista mediaanituloista (Eurostat & Saulin 2013 Airan ym. 2013 mukaan). Osuus on kasvanut 1990-luvulta lähtien ja vaikka kasvu onkin viime vuosien aikana pysähtynyt (Tilastokeskus 2013), on köyhyysrajan alapuolella elävien lasten määrä silti suuri. Esimerkiksi vuonna 2010 pienituloisissa perheissä eli 48 000 12–17 -vuotiaista nuorta (Eurostat & Saulin 2013 Airan ym. 2013 mukaan). Kun otetaan huomioon se, että perheen koetun taloudellisen tilanteen yhteys nuorten itsetuntoon (ja moniin muihin terveyden osa-alueisiin) on selkeä, tulee taloudellisen tilanteen tasa-arvoon kiinnittää enemmän huomiota. Esimerkiksi Mannerheimin Lastensuojeluliitto on raportoinut perheen taloudellisen tilanteen vaikutuksista nuoriin. Mannerheimin Lastensuojeluliiton ja Kotivinkki-lehden (2010) 13-18-vuotiaita koskevan tutkimuksen mukaan nuoret murehtivat perheen taloudellisesta tilannetta ja ovat hyvin tietoisia niistä asioista, joista perheen taloudellisen tilanteen voi päätellä. Taloudellisella tilanteella on yhteys kaverisuhteisiin sekä sosiaaliseen elämään ja harrastusmahdollisuuksiin. Vähävaraisia nuoria saatetaan myös kiusata eri tavoin, koska heillä ei ole mahdollisuutta tehdä samoja asioita kuin varakkaammat nuoret. Kyselytutkimus toteutettiin IRC-galleriassa kesällä 2010 ja siihen vastasi 1162 13-18-vuotiaasta nuorta. Kysely koostui sekä monivalinta- että avoimista kysymyksistä (MLL 2010). Kulutuksella on yhä suurempi merkitys lasten ja nuorten elämässä ja he vertailevat, mitä heillä on ja mitä ei. Elinympäristössä vallitsevien kulutustottumusten ulkopuolelle jääminen aiheuttaa osattomuuden ja ulkopuolisuuden kokemuksia, häpeää sekä vaikuttaa kielteisesti jopa mielenterveyteen (Iivonen 2013). Tällaisilla asioilla lienee yhteys nuorten itsetuntoon. Toisaalta tulee myös muistaa, että Suomessa lasten ja nuorten pienituloisuusaste on matala muihin maihin verrattuna (Eurostat & Saulin 2013 Airan ym. 2013 mukaan).

Nuorten kokema perheen taloudellinen tilanne oli yhteydessä sekä 7- että 9-luokkalaisten itsetuntoon niin pojilla kuin tyttöilläkin ja samansuuntaisia tutkimustuloksia on saatu aiemminkin. Useiden aiempien tutkimusten mukaan matalampaan sosioekonomiseen asemaan kuuluvilla nuorilla itsetunto on heikompi kuin niillä nuorilla, joiden sosioekonominen asema on hyvä (mm. Rhodes 2004, Birndorf 2005). Hyvä itsetunto oli jopa yli kaksi kertaa

todennäköisempää niillä nuorilla, jotka kokivat perheen taloudellisen tilanteen hyväksi, kuin niillä 7- ja 9-luokkalaisilla, jotka kokivat taloudellisen tilanteen heikoksi. Tämän tutkimuksen valossa perheen koettu taloudellinen tilanne näyttää olevan vahvasti yhteydessä nuorten itsetuntoon. Aiemmissa tutkimuksissa perheen taloudellinen tilanne on myös havaittu parhaiten soveltuvaksi mittariksi suhteessa nuorten itsetuntoon tutkittaessa sosioekonomisen aseman yhteyttä itsetuntoon (mm. Birndorf 2005). Toisaalta perheen taloudellinen tilanne nuoren itsensä kokemana ei välttämättä kerro totuutta perheen tosiasiallisesta taloudellisesta tilanteesta ja sosioekonomisesta asemasta. Hyvä taloudellinen tilanne voi olla seurausta esimerkiksi suuresta lainamäärästä ja kokemus huonosta tilanteesta ei välttämättä johdu varojen puutteesta vaan säästämisestä. Kokemus on kuitenkin subjektiivinen tunne ja sillä näyttäisi olevan voimakas yhteys nuorten itsetuntoon. Tämän tutkimuksen tuloksia perheen koetun taloudellisen tilanteen suhteen tulee kuitenkin tarkastella kriittisesti, koska suurin osa nuorista koki kuitenkin kuuluvansa hyvä- tai keskituloisiin perheisiin.

Perheen materiaallinen vauraus (FASII)

WHO-Koululaistutkimukseen suunniteltu perheen sosioekonomista asemaa kuvaava FASII -mittari ei tässä tutkimuksessa ollut yhteydessä nuorten itsetuntoon. Mittari pitää sisällään kysymykset perheen autojen ja tietokoneiden määrästä, nuoren omasta huoneesta sekä vuoden aikana tehdyistä lomamatkoista. Nämä tekijät eivät Suomen aineistossa pysty riittävästi tuomaan esiin eri väestöryhmien välisiä taloudelliseen tilanteeseen mahdollisesti liittyviä eroja (Cronbahin alfa 0,27). Tämä saattaa johtua siitä, että Suomessa tietokone ja auto löytyvät useimmista perheistä tulotasosta riippumatta.

8.2 Tutkimuksen luotettavuus

Tutkimuksen luotettavuuden takaamiseksi tutkimuksessa käytettyjen menetelmien, kohderyhmän sekä kysytyjen kysymyksien tulee vastata ilmiötä, jota tutkitaan (Hiltunen 2009). Tutkimuksen luotettavuutta mitataan tutkimuksen reliabiliteetilla sekä validiteetilla (KvantiMot 2003). Reliabiliteetti liittyy olennaisesti tutkimuksen toistettavuuteen (Metsämuuronen 2006, 64–6). Jos mittari on reliabeli, ei eri mittauskertojen tuloksissa ole eroa tai erot ovat hyvin pieniä (Metsämuuronen 2006, 115). Cronbahin alfa mittaa myös

mittarin luotettavuutta, tai pikemminkin sen yhtenäisyyttä mittarin sisäisten väittämien lukumäärän ja korrelaatioiden perusteella (KvantiMot 2008). Mikäli tutkimuksen mittarit tutkivat juuri sitä, mitä on tarkoituskin mitata, tutkimus on validi (KvantiMot 2003). Validiteettia voidaan tarkastella useasta eri näkökulmista, riippuen tutkimuksen aiheesta ja tutkimusotteesta (Hiltunen 2009). Ulkoinen validiteetti keskittyy siihen, miten yleistettävä tutkimus on (Metsämuuronen 2006, 64–5). Iso otoskoko sekä maantieteellinen edustavuus kuvaavat tässä tutkimuksessa ulkoista validiteettia. Sisäinen validius voidaan edelleen jakaa usealla tavalla, mutta käytännössä se tarkastelee mittareissa ja tutkimuksessa käytettyjä teorioita ja käsitteitä (Metsämuuronen 2006, 64–5), mittaustapahtumia sekä mittareita (Hiltunen 2009). Sisäinen validius on tässä tutkimuksessa pyritty takaamaan muun muassa käyttämällä jo käytössä olleita, testattuja mittareita. Tässä tutkimuksessa pyrittiin etukäteen miettimään mahdollisimman tarkasti, mitkä mittarit soveltuisivat parhaiten käytettäväksi sekä summamuuttujien luotettavuus tarkastettiin ennen muuttujien käyttöä.

Tutkimuksen reliabiliteetista kertoo myös mittareiden testaaminen eri ajankohtina eri ryhmillä. Kun käytetään kansainvälisiä aineistoja, kysymysten tulee vastata käytetystä kielestä riippumatta toisiaan luotettavuuden ja vertailukelpoisuuden säilyvyyden vuoksi. WHO-Koululaistutkimuksessa vertailtavuus pyritään säilyttämään tarkoilla käänöksillä sekä tutkimusyhteisön hyväksymällä strukturoidulla kysymyslomakkeella (Roberts ym. 2007). WHO-Koululaistutkimuksen tiedot on kerätty kyselyin ja tieto on vastaajien itsearvioimaa. Tätä voidaan yhtäältä pitää ongelmana tiedon luotettavuudessa. Toisaalta itse arvioidut vastaukset voivat olla ainoa tapa saada tutkimustietoa. Tiedon luonteesta riippuukin, millainen tieto voidaan katsoa luotettavaksi ja totuudenmukaiseksi. Myös vastaajien ikää voidaan arvioida, mutta esimerkiksi WHO-Koululaistutkimuksen kysymyksiä on kansainvälisen protokollan mukaan esitetty ja ne on todettu luotettaviksi (Ojala 2011), etenkin kun kavereiden vaikutus ja sosiaalinen paine vastaustilanteessa on minimoitu (Scott 1997, de Leeuw ym. 2004). Tämän tutkimuksen aineistona on käytetty kysymyksiä ja väitteitä, joissa nuorten oma arvio on ainoa keino tiedon saamiseksi.

WHO-Koululaistutkimus on pitkään kestänyt, laaja ja kansainvälinen tutkimus, joka noudattaa kansainvälistä tutkimusprotokollaa (Ojala 2011). Tällaisissa laajoissa kyselytutkimuksissa otanta ratkaisee olennaisesti, onko aineisto edustava ja voiko niistä saatuja tuloksia yleistää koko perusjoukkoon. Otanta liittyy tällaisissa tutkimuksissa siis kiinteästi ulkoiseen validiteettiin. WHO-Koululaistutkimuksessa otanta on tarkkaan määritelty

ja sen voidaan katsoa olevan kansallisesti edustava. Lisäksi vastausprosentit ovat tutkimuksessa korkeat, joka sekin vaikuttaa positiivisesti luotettavuuteen (Roberts ym. 2007). Vastausprosentti poikien osalta tässä tutkimuksessa oli 92,5 % ja tytöillä 96,5 % (Taulukko 1.). Kyselyyn vastataan anonyymisti eikä siksi voida tietää, ketkä ovat jättäneet vastaamatta lomakkeeseen. Näin ei myöskään voida tietää, aiheutuuko mahdollisesta kadosta virhettä tulosten luotettavuuteen (Pedersen ym. 2012).

Tähän tutkimukseen liittyy sosioekonomisen aseman sekä itsetunnon tutkimiseen liittyvät yleiset validiteettiongelmat. Pelkkiin oppilaiden omiin itsearviointeihin perustuvat itsetuntomittarit sisältävät tieteellisessä tutkimuksessa monia ongelmia. Esimerkiksi itsetuntonkäsite ei välttämättä ole selkeä tai tarkoita kaikille ihmisille täysin samaa asiaa (Salmivalli 1997). Tässä tutkimuksessa muun muassa oppilaan kulttuuri- ja kielitausta voivat luoda oman haasteensa itsetuntomittarin validiteetille. Ei ole myöskään itsestään selvää, että jokainen oppilas on kyennyt arvioimaan itseään itsetuntoväittämiin vastatessaan. Vaikka toveriarviointi voisi antaa todenmukaisemman kuvan kuin itsearviointi (Salmivalli 1997), täytyy muistaa, että itsetunto on ensisijaisesti subjektiivinen kokemus, jota on ulkopuolelta vaikea arvioida. Vastajan rehellisyys nousee esiin sosioekonomista asemaa kuvaavien mittareiden kohdalla. Oppilas voi tietoisesti pyrkiä antamaan itsestään tai perheestään ”paremman” tai ”huonomman” kuvan kysymyksiin vastaamalla (Cronbach 1949, 447 Harapaisen 2007 mukaan). On mahdollista, ettei oppilas tiedä tai muista varmuudella äidin tai isän ammattia. Nämä seikat on tiedostettu WHO-Koululaistutkimuksessa, jonka vuoksi sosioekonomista asemaa kuvaamaan on otettu nuoren oma kokemus perheen taloudellisesta tilanteesta.

WHO-Koululaistutkimuksessa nuorten sosioekonomista asemaa on tutkittu useilla eri tavoilla. Koska nuoret eivät luultavasti osaa kovinkaan tarkasti vastata kysymyksiin vanhempien koulutuksesta, työstä tai heidän tuloista, on HBSC -tutkimukseen kehitetty nuorille soveltuva FAS -mittari kuvaamaan perheen materiaalista vaurautta ja näin myös nuorten sosioekonomista asemaa (Currie ym. 1997). FASII -mittari on aiemmissa tutkimuksissa todettu validiksi ja reliabeliksi mittariksi (Boyce ym. 2006, Currie ym. 2008). Mittarin käyttöön liittyy kuitenkin tiettyjä ongelmia, varsinkin jos sitä käytetään maiden välisessä vertailussa. Auton omistus voi sosioekonomisen aseman sijaan liittyä enemmän asuinpaikan sijaintiin, lomamatka voidaan määritellä eri tavalla kulttuurista riippuen, samoin oman huoneen jakaminen. Maiden välillä onkin havaittu eroja mittarin tuloksissa. FASII -mittari on yleisesti todettu hyväksi ja luotettavaksi sosioekonomisen aseman mittariksi nuorilla (Boyce

ym. 2006). Tässä aineistossa mittari ei kuitenkaan ollut luotettava (Cronbahin alfa = 0,27) eikä siten käyttökelpoinen. Tämä voi johtua tutkittavan ilmiön laadusta sekä siitä, että Suomessa mittariin sisällytetyt asiat (auto, tietokone, oma huone sekä lomamatkat) ovat lähes koko väestön saatavilla.

Tutkimukseen kuuluu aina eettisyyden noudattaminen. Suomen Akatemia on laatinut tutkimuseettiset ohjeet (2003), joiden mukaan tutkimuksen eettisyyteen kuuluu hyvän tieteellisen tavan noudattaminen, toisin sanoen rehellisyys sekä tarkkuus ja huolellisuus. Tuloksien tulee olla tarkasti raportoituja ja muiden tekemää työtä on kunnioitettava. Tutkimus myös suunnitellaan, toteutetaan sekä raportoidaan tarkasti ja asetettujen vaatimusten mukaisesti (Suomen Akatemia 2003). Tässä tutkimuksessa on pyritty huolellisuuteen koko tutkimusprosessin ajan. Saadut tulokset on raportoitu mahdollisimman tarkasti ja olennaiset asiat kertoen. Lähdeviitteillä kunnioitetaan muiden tekemää työtä. Intimiteettiongelmia tässä tutkimuksessa ei ole, koska aineisto on laaja, vastaukset on annettu anonyymisti ja vapaaehtoisesti eikä yksittäisiä vastauksia ole tarkasteltu. Näin vastaajia ei voida tutkimuksesta tunnistaa.

8.3 Tutkimuksen hyödyntäminen

Tämän tutkimuksen mukaan sekä 7- että 9-luokkalaisten tyttöjen itsetunto oli heikompi kuin samanikäisten poikien itsetunto. Itsetunnolla on yhteys niin fyysiseen kuin psyykkiseenkin terveyteen ja terveystietoisuuteen koko elämän ajan (Veselska ym. 2009), joten sitä ei tule sivuuttaa terveydenedistämässä. Kehittyessään lapsesta kohti aikuisuutta nuorten itsetunto saattaa olla haavoittuvainen. Tässä ikävaiheessa kamppaillaan erilaisten kehitystehtävien kanssa ja omaksutaan elinikäisiä tapoja elää ja ajatella. On tärkeää, että nuorelle kehittyy vahva itsetunto, jolloin hän kykenee ja haluaa huolehtia itsestään ja omasta terveydestään (Veselska ym 2009).

Perhe, ystävät ja muu ympäristö ovat tärkeässä roolissa nuoren itsetunnon kehittämisessä (mm. Sweeting & West 1995, Birndorf 2005). Koulu ja opettajat ovat myös iso osa nuoren elämää (Veselska ym. 2009) ja siksi onkin tärkeää, että nuoren itsetunnon kehittymistä tuetaan ja pyritään edistämään koulussa. Peruskoulun opetussuunnitelman (2004) mukaan opetuksen on annettava mahdollisuus monipuoliseen kasvuun sekä terveen itsetunnon

kehittymiseen. Tervettä kasvua ja hyvää oppimista tuetaan muun muassa kodin ja koulun yhteistyöllä, joka lisää opettajan oppilaantuntemusta. Opettajien tulee tukea oppilaiden persoonallista kasvua, kehitystä sekä osallisuutta. Perusopetuksen tulee myös edistää suvaitsevaisuutta (Opetushallitus 2004, 14, 22), joka omalta osaltaan voi vaikuttaa positiivisesti itsetuntoon, jos koulussa saa turvallisesti olla oma itsensä. Oppilashuolto pyrkii myös huolehtimaan nuorten fyysisestä, psyykkisestä sekä sosiaalisesta hyvinvoinnista (Opetushallitus 2004, 24). Terveystieto-oppiaineen tarkoituksena on edistää oppilaiden terveyttä ja hyvinvointia sekä turvallisuutta tukevaa osaamista (Opetushallitus 2004, 200). Itsetuntemuksen kehittäminen on myös yhtenä aihealueena (Opetushallitus 2004), mutta yksistään se ei riitä kohottamaan nuorten itsetuntoa. Opettajien ja koko koulun henkilökunnan yhteistyöllä nuorten itsetunnon tukemiseen voitaisiin kiinnittää enemmän huomiota. Esimerkiksi terveystiedon opettajat voisivat yhdessä opinto-ohjaajan, äidinkielenopettajan tai koulukuraattorin kanssa järjestää valinnaisia kursseja, joiden tavoitteena olisi itsetunnon tukeminen. Tämän tutkimuksen pohjalta erityisesti tytöt tarvitsisivat tukea itsetunnon edistämisessä.

Useat eri tekijä ovat yhteydessä itsetuntoon ja sen kehittymiseen, mutta tämän ja useiden aiempien tutkimusten perusteella voidaan todeta, että perheen sosioekonominen asema on merkityksellinen nuorten itsetunnon kannalta (mm. Veselska ym. 2009). Koulun, opettajien sekä koko yhteiskunnan tulisi korostaa nuorille elämän tärkeitä asioita, jotka eivät ole varallisuudesta kiinni. Peruskoulun opetussuunnitelman mukaan yhtenä tavoitteena on, että oppilas ymmärtää oman ainutkertaisuuden, ja opetuksen tulee tukea oppilaan kokonaisvaltaista kasvua ja elämänhallinnan kehitystä (Opetushallitus 2004, 38). Vanhempien tuki, huolehtiminen sekä positiivinen nuoren kannustaminen tukevat nuoren itsetuntoa (Bindorf ym. 2005). Opettaja voi vanhempien tapaamisten yhteydessä muistuttaa vanhempia tästä yksinkertaisesta, mutta tärkeästä asiasta. Sosioekonomisen aseman yhteys nuorten itsetuntoon tulee ottaa huomioon terveydenedistämisen interventioita kehiteltäessä. Muun muassa Veselska ym. (2009) toteavat oman tutkimuksensa perusteella, että matalaan sosioekonomiseen asemaan kuuluvat nuoret näyttäisivät olevan itsetunnon haavoittuvaisempia kuin parempaan sosioekonomiseen asemaan kuuluvat toverinsa. Nämä nuoret täytyy erityisesti huomioida terveyden edistämisen ohjelmissa, jotteivät terveiserot näiden luokkien välillä kasva ainakaan tämän terveydenosa-alueen kautta. Poikittaistutkimusten lisäksi tarvitaan jatkossa kuitenkin myös pitkittäistutkimuksia, jotta syy-

seuraussuhteita voitaisiin paremmin ymmärtää ja hyödyntää terveydenedistämässä (Veselska ym. 2009).

Perheen sosioekonominen asema voi välillisesti vaikuttaa lapsen ja nuoren koulumenestykseen sekä tulevaisuuden työllistymiseen, tulotasoon ja terveyteen. Tämä on tiedostettu Euroopan Unionin komission tekemässä selonteossa Euroopan terveyserojen kaventamisesta sekä terveys kaikissa politiikoissa -ajattelussa (Euroopan Komissio 2011). Sosioekonomisen taustan yhteys terveyteen lapsilla ja nuorilla tiedostetaan, mutta käytännön toimia tulisi lisätä, jotta hyvinvoinnin edistäminen olisi mahdollista. On kärjistettyä sanoa, että lapsuuden ja nuoruuden sosioekonominen asema määritteli yksilön tulevan aseman yhteiskunnassa, koska yksilö pystyy omilla valinnoillaan vaikuttamaan asemaansa. Tutkimusten mukaan lapsuuden ja nuoruuden sosioekonomisella asemalla on kuitenkin vahva yhteys tulevaan asemaan (mm. Martelin ym. 2005). Siksi lapsen ja nuoren kasvua, tavoitteita, terveyden arvostamista sekä halua kouluttautua ja työllistyä tulisi tukea ja edistää niin kotona kuin koulussakin.

Terveyden edistämisen kulmakivenä pidettävän Ottawan asiakirjan (1986) mukaan ympäristö, terveyttä edistävä yhteiskuntapolitiikka, henkilökohtaisten taitojen kehittäminen sekä yhteisöllinen toiminta ja terveystalvelujen kehittäminen tukevat terveyttä (WHO 2014). Tämän tutkimuksen pohjalta voidaan vedota terveyttä edistävään yhteiskuntapolitiikkaan ja sosioekonomisten erojen kaventamiseen nuorten tämänhetkisen sekä tulevaisuuden hyvinvoinnin vuoksi. Nuoret eivät paljonkaan pysty vaikuttamaan sosioekonomiseen asemaansa. Nuoren omat valinnat kuitenkin vaikuttavat pitkälle tulevaisuuteen ja kaikille nuorille tulisikin taata tasa-arvoiset mahdollisuudet tavoitella parempaa sosioekonomista asemaa. Tässä myös henkilökohtaisten taitojen kehittäminen on avainasemassa; nuoren on ymmärrettävä, että hän itse pystyy vaikuttamaan omaan asemaansa ja omaan hyvinvointiinsa. Nuoren on osattava arvostaa itseään ja löytää omat toimintatapansa oman itsetuntonsa tukemiseen. Tässä yhteisöllisyys ja terveellinen ympäristö, kuten esimerkiksi koulut, nuorisotoimi ja vanhemmat voivat auttaa nuorta.

Sosioekonomisella asemalla on huomattava yhteys moniin terveysongelmiin ja tutkimusten mukaan ylempään sosioekonomiseen asemaan kuuluvat ovat yleisesti terveempiä kuin alempaan sosioekonomiseen kuuluva väestö (Adler & Newman 2002). Kestilän (2008, 7) väitöskirjassa todetaan, että lapsuuden ja nuoruuden elinolot ovat tärkeitä terveyden,

terveyskäyttäytymisen sekä terveyserojen määrittäjiä myös nuorena aikuisuudessa. Terveyden edistämisen sekä sosiaali- ja terveystieteellisiä päätöksiä ja suuntaviivoja luotaessa, tällaiset tutkimustulokset olisi syytä huomioida. Näihin tekijöihin on toisaalta jo aikuisväestön osalta pyritty kiinnittämään huomioita muun muassa Kansallisen terveyserojen kaventamisen toimintaohjelman 2008–2011 sekä Terveys2015 -ohjelman avulla. Ensimmäisenä mainitussa toimintaohjelmassa tuotiin esille lasten ja nuorten terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen mahdollisuuksia ja keinoja eriarvoisuuden vähentämiseksi koulukontekstissa. Tarjoamalla riittävästi opinto-ohjausta, vahvistamalla kodin ja koulun yhteistyötä sekä takaamalla kouluterveydenhuollon riittävät resurssit voidaan jokaisen lapsen ja nuoren hyvinvointia tukea ja vahvistaa (STM 2008, 34). Sosiaali- ja terveysministeriön raportissa (Prättälä ym. 2007) todetaan, että sosioekonomisten terveyserojen kaventaminen on haastavaa, koska alan asiantuntijoilla ei välttämättä ole riittävästi kiinnostusta vaikeaa aihetta kohtaan sekä välineet sosioekonomisten terveyserojen kaventamiseen ovat oikeastaan puuttuneet.

8.4 Jatkotutkimusehdotuksia

Tässä poikkileikkausaineistoon perustuvassa tutkimuksessa käytetty kvantitatiivinen tutkimusasetelma ei mahdollistanut syy-seuraus -suhteiden tarkastelua. Jatkotutkimuksia ajatellen olisikin mielenkiintoista keskittyä tutkimaan syitä, minkä vuoksi juuri perheen koetulla taloudellisella tilanteella on niin selkeä yhteys nuorten itsetuntoon sekä pojilla että tytöillä.

Nuori muodostaa omaan käsitystään itsestään peilaamalla itseään ympäristöön ja muihin ihmisiin. Tämän vuoksi olisi mielenkiintoista tutkia millainen perheen koetun taloudellisen tilanteen, itsetunnon sekä nuoren lähiympäristön yhteys on.

Koetun taloudellisen tilanteen lisäksi olisi kiinnostavaa tutkia, millainen yhteys perheen antamalla tuella ja perheenjäsenten välisillä sisäisillä suhteilla on itsetuntoon niillä nuorilla, jotka kuuluvat heikompaan sosioekonomiseen asemaan. Voisi myös tutkia, onko asuinalueella tai perherakenteella merkitystä sosioekonomisen aseman ja itsetunnon väliseen yhteyteen. Kiinnostavaa olisi myös selvittää, onko perheen kulttuurillisilla tekijöillä yhteyttä sosioekonomisen aseman ja itsetunnon väliseen yhteyteen.

LÄHTEET

- Aalberg V, Siimes M. Lapsesta aikuiseksi. Nuoren kypsyminen naiseksi tai mieheksi. Jyväskylä: Gummerus. 2007.
- Aaltonen M, Ojanen T, Vihunen R, Vilén M. Nuoren aika. Porvoo: WSOY. 1999.
- Aapola S. Murrosiän lyhyt historia Suomessa. Teoksessa Aapola S, Kaarinen M. (toim.) Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Jyväskylä: Gummerus. 2003:87-8
- Aapola S, Kaarinen M. Näkökulmia suomalaisen nuoruuden ja nuorison historiaan. Teoksessa Aapola S, Kaarinen M. (toim.) Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Jyväskylä: Gummerus. 2003:12-24
- Adler N.E, Newman K. Socioeconomic disparities in health: pathways and policies. Inequality in education, income, and occupation exacerbates the gaps between the health "haves" and "haves-nots". Health Affairs. 2002;21:2:60-76.
- Aho S. Lapsen minäkäsitys ja itsetunto. Helsinki: Edita. 1996.
- Aho S. Minä. Teoksessa Aho S, Laine K. (toim.) Minä ja muut. Kasvaminen sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Keuruu: Otava. 1997:20, 30-9.
- Aira T, Hämylä R, Kannas L. Lasten hyvinvoinnin tila kansallisten indikaattoreiden kuvaamana. Alustava käsikirjoitus 16.8.2013. Terveystieteiden tutkimuskeskus, Jyväskylä yliopisto [www-dokumentti]
http://www.lapsiasia.fi/c/document_library/get_file?folderId=6987043&name=DLFE-27202.pdf [haettu 16.11.2013]
- Binrorf S, Ryan S, Auinger P, Aten M. High self-esteem among adolescents: longitudinal trends, sex differences, and protective factors. J Adolesc Health. 2005;37:3:194-201.
- Booth M, Gerard J. Self-Esteem and academic achievement: a comparative study of adolescent students in England and the United States. Compare. 2011;41:5:629-48.
- Boss A, Muris P, Mulkens S, Schaalma H. Neth J Psychol. 2006;62.1:26-33.
- Boyce W, Torsheim T, Currie C, Zambon A. The family affluence scale as a measure of national wealth: validation of an adolescent self-report measure. Soc Indic Res. 2006;78:473-87.
- Buhrmester M.D, Swann W. Jr, Blanton H. Implicit self-esteem: Nature, measurement, and a new way forward. J Pers Soc Psychol. 2011;100:2:365-85.
- Ciarrochi J, Bilich L. Acceptance and commitment therapy. Measure package. Process measures of potential relevance to ACT. School of Psychology, University of Wollongong. 2006.

- Currie C, Elton R, Todd J, Platt S. Indicators of socioeconomic status for adolescents: the WHO Health Behaviour in School-aged Children Survey. *Health Educ Res.* 1997;12:3:385-97.
- Currie C, Gabhainn S, Godeau E, International HBSC Network Coordinating Committee. The health behaviour in school-aged children: WHO collaborative cross-national (HBSC) study: origins, concept, history and development 1982-2008. *Int J Public Helth* 2009;54: 131-39.
- Currie C, Molcho M, Boyce W, Holstein B, Torsheim T, Richter M. Researching health inequalities in adolescents: The development of the Health Behaviour in School-Aged Children (HBSC) Family Affluence Scale. *Soc Sci Med.* 2008;66:1429-36.
- De Leeuw E, Borgers N, Smits A. Pretesting questionnaires for children and adolescents. Teoksessa Presser S, Rothgeb J.M, Couper M.P, Lessler J.T, Martin E, Singer E. (toim.) *Methods for Testing and Evaluating Survey Questionnaires.* New York: John Wiley & Sons. 2004;409-29.
- Dunderfelt T. *Elämäkaaripsykologia. 14. Painos.* Helsinki: WSOYpro Oy. 2011.
- Erola J. *Luokaton Suomi. Yhteiskuntaluokat 2000 -luvun Suomessa.* Helsinki:Gaudeamus. 2012.
- Erol R, Orth U. Self-esteem development from age 14 to 30 years: A longitudinal study. *J Pers Soc Psychol.* 2011;101:3:607-19.
- Euroopan Komissio. *Terveyserojen kaventaminen Euroopan unionissa.* Luxemburg: Euroopan unionin julkaisutoimisto. 2011.
- Galobardes B, Shaw M, Lawlor D, Lynch J, Smith G. Indicators of socioeconomic position (part1). *J Epidemiol Community Health.* 2006;60:7-12.
- Galobardes B, Lynch J, Smith G. Measuring socioeconomic position in health research. *Br Med Bull.* 2007;81-2:1:21-37.
- Grøholt E-K, Stigum H, Nordhagen R. Overweight and obesity among adolescents in Norway: cultural and socio-economic differences. *J Public Health.* 2008;30:3:258-65.
- Haapala P. Nuoriso numeroina. Teoksessa Aapola S, Kaarinen M. (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia.* Jyväskylä: Gummerus. 2003:73, 82.
- Hanson M, Chen E. Socioeconomic Status and Health Behaviors in Adolescence: A Review of the Literature. *J Behav Med.* 2007;30:263-85.
- Harapainen M. *Minkä ilotta oppii, sen surutta unohtaa. Tutkimus suomalaisten yläkoululaisten kouluviihtyvyydestä ja itsetunnosta sekä sukupuolen, luokkatasein, jatkokoulutus suunnitelmien ja itsetunnon yhteyksistä kouluviihtyvyyteen. Terveyskasvatuksen pro gradu -työ.* Jyväskylän yliopisto, 2007.

Haukkala A. Psykososiaaliset tekijät. Teoksessa Laaksonen M, Silventoinen K. (toim.) Sosiaalierpidemiologia. Väestön terveyserot ja terveyteen vaikuttavat tekijät sosiaaliset tekijät. Helsinki: Gaudeamus. 2011:142.

Holstein B, Currie C, Zambon A, Boyce W, Richter M, Damsgaard MT, Levin K, Balakireva O, Simetin IP, Andersen A, Zakariás I, Krølner R, Due P. Social contexts of health and health behaviour. Social inequality. Teoksessa Griebler R, Samdal O, Inchley J, Dür W, Currie C. (toim.) Health Behaviour in School-Aged Children: a World Health Organization Cross-National Study. Research Protocol for the 2009/2010 Survey. Vienna: LBIHPR & Edinburgh: CAHRU:2010;31-56.

Hiltunen L. Validiteetti ja reliabiliteetti. Jyväskylän yliopisto. [www-dokumentti] 18.2.2009 [haettu 6.10.2013]
http://www.mit.jyu.fi/ope/kurssit/Graduryhma/PDFt/validius_ja_reliabiliteetti.pdf

Huttunen K, Autio M, Strand T. Sukupolvien kamppailu kulutuksen ihanteista. Teoksessa Anttila A-H, Kuussaari K, Puhakka T. (toim.) Ohipuhuttu nuoruus? Nuorten elinolot - vuosikirja. Helsinki: Yliopistopaino. 2010:105-16.

Hurre T, Aro H, Rahkonen O. Well-being and health behavior by parental socioeconomic status. A follow-up study of adolescents aged 16 until age 32 years. Soc Psychiatr Epidemiol. 2003;38:294-55.

Jaari A. Itsetunto, elämänhallinta ja arvot. Korrelatiivinen tutkimus Morris Rosenbergin itsetuntokäsitteet taustasta suomalaisilla työikäisillä. Helsingin yliopisto. 2004.

Jakab Z. Foreword. Teoksessa Social determinants of health and well-being among young people. Health behavior in school-aged children (HBSC) study: International report from the 2009/2010 survey. WHO. 2012.

Jyväskylän yliopisto. Terveyden edistämisen tutkimuskeskus. WHO-Koululaistutkimus. [www-dokumentti] haettu 6.1.2012.
<https://www.jyu.fi/sport/laitokset/tutkimusyksikot/tetk/projektit/who1>

Kalliopuska M. Itsetunto. 3. Painos. Mäntän kirjapaino Oy. 1990.

Karisto A, Lahelma E. Sosiaalinen ympäristö ja kulttuuriympäristö. Teoksessa Aromaa A, Huttunen J, Koskinen S, Teperi J. (toim.) 1. Painos. Suomalaisten terveys. Helsinki: Duodecim. 2005:51

Katainen A. Laadullinen ja määrällinen tutkimus sosiaalilääketieteessä – erillisiä vai toisiaan täydentäviä näkökulmia? Sosiaalilääk aikak. 2009;1:46-50.

Keltikangas-Järvinen L. Temperamentti, stressi ja elämänhallinta. Juva: WS Bookwell Oy, WSOY. 2008.

Keltikangas-Järvinen L. Hyvä itsetunto. 14. painos. Juva: WSOY. 2003.

Keltikangas-Järvinen L. Tunne itsesi, suomalainen. Juva: WSOY. 2000.

Kestilä, L. Pathways to Health. Determinants of Health, Health Behavior and Health Inequalities on Early Adulthood. Publications of the National Public Health Institute. Helsinki. 2008.

Kestilä L, Rahkonen O. Lapsuuden elinolot ja aikuisuuden terveys. Teoksessa Laaksonen M, Silventoinen K. (toim.) Sosiaalierpidemiologia. Väestön terveyserot ja terveyteen vaikuttavat tekijät sosiaaliset tekijät. Helsinki: Gaudeamus. 2011:240-3.

Koivusilta, L. Terveyden eriarvoisuutta aiheuttavat tekijät esiin. [www-dokumentti] 02.05.2013 [haettu 08.05.2014] <http://www.seinajoenyliopistokeskus.fi/index.php/66-terveyserot>

Koivusilta L. Terveyskäyttäytyminen. Teoksessa Laaksonen M, Silventoinen K. (toim.) Sosiaalierpidemiologia. Väestön terveyserot ja terveyteen vaikuttavat tekijät sosiaaliset tekijät. Helsinki: Gaudeamus. 2011:129-30.

Koivusilta L, Rimpelä AH, Kautiainen SM. Health inequality in adolescence. Does stratification occur by familial social background, family affluence, or personal social position?. BMC Public Health. 2006;6:110.

KvantiMot. Regressioanalyysin rajoitteet. [www-dokumentti] 28.10.2003 [haettu 20.1.2014] <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/regressio/rajoitteet.html>

KvantiMot. Mittaaminen: Mittarin luotettavuus. [www-dokumentti] 2.7.2008 [haettu 6.10.2013] <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/mittaaminen/luotettavuus.html>

Kämppi K, Välimaa R, Ojala K, Tynjälä J, Haapasalo I, Villberg J, Kannas L. Koulukokemusten kansainvälistä vertailua 2010 sekä muutoksen Suomessa ja Pohjoismaissa 1994-2010 – WHO-Koululaistutkimus. Opetushallitus. Koulutuksen seurantaraportit 2012.

Laaksonen M. Aineelliset ja taloudelliset tekijät. Teoksessa Laaksonen M, Silventoinen K. (toim.) Sosiaalierpidemiologia. Väestön terveyserot ja terveyteen vaikuttavat tekijät sosiaaliset tekijät. Helsinki: Gaudeamus. 2011:189.

Lahelma E, Rahkonen O. Sosioekonominen asema. Teoksessa Laaksonen M, Silventoinen K. (toim.) Sosiaalierpidemiologia. Väestön terveyserot ja terveyteen vaikuttavat tekijät sosiaaliset tekijät. Helsinki: Gaudeamus. 2011:44-2.

Luopa P, Lommi A, Kinnunen T, Jokela J, THL. Nuorten hyvinvointi Suomessa 2000-luvulla. Kouluterveyskysely 2000-2009. Yliopistopaino. Helsinki. 2010

Lynch J, Kaplan G. Socioeconomic Position. Social Epidemiology, New York: Oxford University Press. 2000;pp. 13-35.

Malka A, Miller D. Political-Economic Values and the Relationship Between Socioeconomic Status and Self-Esteem. J Pers. 2007;75:1.

Martelin T, Koskinen S, Lahelma E. Väestöryhmien väliset terveyserot. Teoksessa Aromaa A, Huttunen J, Koskinen S, Teperi J. (toim.) Suomalaisten terveys. 1. PAINOS. Helsinki: Duodecim. 2005:271-3.

McMullin J, Cairney J. Self-esteem and the intersection of age, class, and gender. *J Aging Stud.* 2004;18:1:75-90.

Metsämuuronen J. Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. 2.painos. Jyväskylä: Gummerrus Kirjapaino 2006.

Metsämuuronen J. Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. e-kirja 1.painos. International Merhelp Oy 2011.

MLL. Nuorten kokemuksia perheen taloudellisesta tilanteesta. Kyselyraportti. [www-dokumentti] 2010 [haettu 21.4.2013]
<http://mll-fi-bin.directo.fi/@Bin/72d271e8c9203f46ee338d674003330e/1398081038/application/pdf/13132260/Nuorten%20kokemuksia%20perheen%20taloudellisesta%20tilanteesta%20LOW%20RES.pdf>

Iivonen E. Lapsiperheköyhyys tulee ottaa vakavasti. HYVIS-seminaari. Mannerheimin Lastensuojeluliitto. [www-dokumentti] 13.9.2013 [haettu 16.3.2014]
https://www.vantaa.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vantaa/embeds/vantaawwwstructure/92785_Lapsiperhekoehyys_Hyvis_Vantaa_13_9_13.pdf

Mullis A.K, Mullis R.L. Cross-sectional and longitudinal comparisons of adolescent self-esteem. *Adolescence.* 1992;27:105

Nurmi J-E, Ahonen T, Lyytinen H, Lyytinen P, Pulkkinen L, Ruoppila I. Ihmisen psykologinen kehitys. 1.-4. painos. Helsinki: WSOYpro Oy. 2010.

Ojala, K. Nuorten painon kokeminen ja laihduttaminen. Health Behavior in School-aged Children (HBSC) study ja WHO-Koululaistutkimus. Jyväskylän yliopisto. 2011.

Ojala K, Välimaa R, Villberg J, Kannas L, Tynjälä J. Nuorten ateriarytmi: Kuka syö koulupäivinä säännöllisesti? *Sosiaalilääk aikak.* 2006;1:60-9.

Opetushallitus. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy 2004.

Orth U, Robins R, Trzesniewski K. Self-esteem development from young adulthood to old age: A cohort-sequential longitudinal study. *J Pers Soc Psychol* 2010;98:4:645–58.

Pearlman M. The role of socioeconomic status in adolescent literature. *Academic Search Elite.* 1995;30:117.

Pedersen TP, Meilstrup C, Holstein BE, Rasmussen M. Fruit and vegetable intake is associated with frequency of breakfast, lunch and evening meal: cross-sectional study of 11-, 13-, and 15-years-olds. *Int J Behav Nutr Phy* 2012;9:9.

Prättälä R, Koskinen S, Martelin T, Lahelma E, Sihto M, Palosua H. Terveyserot ja niiden kaventamisen haste. Teoksessa Palosua H, Koskinen S, Lahelma E, Prättälä R, Martelin T, Ostamo A, Keskimäki I, Sihto M, Talala K, Hyvönen E, Linnanmäki E. (toim) Terveysten

eriarvoisuus Suomessa. Sosioekonomisten terveyserojen muutokset 1980-2005. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki. 2007:19-20.

Quatman T, Watson C.M. Gender differences in adolescents self-esteem: An exploration of Domains. *J Genet Psychol: Research and theory on human development*. 2001;162:1:93-117.

Raevuori A, Dick Danielle M., Keski-Rahkonen A, Pulkkinen L, Rose Richard J., Rissanen A, Kaprio J, Viken Richard J., Silventoinen K. Genetic and environmental factors affecting self-esteem from age 14 to 17: a longitudinal study of Finnish twins. *Psychol Med*. 2007;37:1625–33

Rahkonen O. Terveystila ja terveystäytyminen. Sukupuoli- ja sosiaaliluokkaerot nuorissa ikäryhmissä. Jyväskylä: Gummerus. 1994.

Rantanen P. Nuoruusikä. Teoksessa Moilanen I, Räsänen E, Tamminen T, Almqvist F, Piha J, Kumpulainen K (toim.) Lasten- ja nuorisopsykiatria. 3. Painos. Jyväskylä: Gummerus. 2004:46-7.

Raymore L, Godbey G, Crawford D. Self-Esteem, gender, and socioeconomic status: Their relation to perception of constraint on leisure among adolescents. *J Leisure Res*. 1994;26:2:99-118.

Remes H, Virta M. Rosenbergin itsetuntemittarin dimensionaalisuus. [www-dokumentti] Syksy 2003. [haettu 16.1.2012] http://www.valt.helsinki.fi/blogs/verkkoposteri/virta_remes.pdf

Rhodes J, Roffman J, Reddy R, Fredriksen K. Changes in self-esteem during the middle school years: a latent growth curve study of individual and contextual influences. *J Sch Psychol* 2004;42:243-61.

Rimpelä A. Nuorten terveys. Teoksessa Aromaa A, Huttunen J, Koskinen S, Teperi J. (toim.) Suomalaisten terveys. 1. Painos. Helsinki: Duodecim. 2005:313.

Roberts C, Currie C, Samdal O, Currie D, Smith R, Maes L. Measuring the health and health behaviours of adolescents through cross-national survey research: recent developments in the Health Behavior in School-aged Children (HBSC) study. *J Public Health* 2007;15:179-86.

Roberts C, Freeman J, Samdal O, Schonor C.W, de Looze M.E, Gabhainn S. Nic, Iannotti R, Rasmussen M, the International HBSC Study Group. The Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: methodological developments and current tensions. *Int J Public Health* 2009;54:140-50.

Robins R.W, Trzesniewski K.H. Self-esteem development across the lifespan. *Curr Dir Psychol Sci*. 2005;14:3:158-62.

Rosenberg M, Perlin L. Social class and self-esteem children and adults. *Am J Sociol*. 1978;84:1:3-77.

Rosenberg M, Schooler C, Schoenbach C, Rosenberg F. Global self-esteem and specific self-esteem: Different concepts, different outcomes. *Am Sociol Rev*. 1995;60:141-56.

Salmivalli, C. Mitä itsetuntomittarit mittaavat? *Psykologia* 1997;32:2:93-9.

Schnohr C, Kreiner S, Due E.P, Currie C, Boyce W ja Diderichsen F. Differential item functioning of a Family Affluence Scale: Validation study on data from HBSC 2001/02. *Soc Indic Res.* 2008;89:79-95.

Scott J. Childer as Resbodont: Methods for improving data quality. Teoksessa Lyberg L, Biemer P, Collins M, de Leeuw E, Dippo C, Schwarz N, Trewin D. (toim.) *Survey measurement and process quality.* New York. John Wiley & Sons. 1997;331-50.

Schöllgen I, Huxhold O, Schüz B, Tesch-Römer C. Resources for health: Differential effects of optimistic self-beliefs and social support according to socioeconomic status. *Health Psychol.* 2011;3:326-35.

Smith R, Zanotti C. Annex. Health behavior in school-aged children (HBSC) study: International report from the 2009/2010 survey. WHO. 2012.

STM. Kansallinen terveyserojen kaventamisen toimintaohjelma 2008-2011. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja Helsinki: Yliopistopaino. 2008:16.

Sweeting H, West P. Family life and health in adolescence: a role for culture in the health inequalities debate? *Soc Sci Med.* 1995;40:2:163-75.

THL. Koettu terveys. 2014. [www-dokumentti] http://www.thl.fi/fi_FI/web/kaventaja-fi/eriarvoisuus/terveys/koettu-terveys [haettu 22.01.2014]

Tilastokeskus. Tuloerot Suomessa edelleen Euroopan keskitasoa pienemmät. 22.5.2013. [www-dokumentti] http://tilastokeskus.fi/til/tjt/2011/05/tjt_2011_05_2013-05-22_tie_001_fi.html [haettu 16.11.2013]

Twenge J, Campbell W. Self-esteem and socioeconomic status: A meta-analytic review. *Pers Soc Psychol Rev.* 2002;6:59.

Valkonen T. Problems in the measurement and international comparisons of socio-economic differences in mortality. *Soc Sci Med.* 1993;36:4:409-18.

Wardle J, Robb K, Johnson F. Assessing socioeconomic status in adolescents: the validity of a home affluence scale. *J Epidemiol Commun H.* 2002;56:595-9.

Veselska Z, Geckova A, Gajdosova B, Orosova O, van Dijk J, Reijneveld S. Socio-economic differences in self-esteem of adolescents influenced by personality, mental health and social support. *Eur J Public Health.* 2009;20:6:647-52.

WHO-Koululaistutkimus. Health Behavior in School-aged Children (HBSC study): A WHO Cross-National Survey. Kansainvälinen tutkimus koululaisten terveydestä ja elämäntyylistä 2010.

WHO. The Ottawa Charter for Health Promotion. [www-dokumentti] 2014/1986 [haettu 20.1.2014] <http://www.who.int/healthpromotion/conferences/previous/ottawa/en/index.html>

Viheräkoski J. Työn ja vanhemmuuden vuorovaikutus: Yhteydet nuorten hyvinvointiin. Pro Gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Psykologian laitos. 2001.

Virtanen M. Nuoren Suomen traditio sukupolvien ketjuna. Teoksessa Aapola S, Kaarina M. (toim.) Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorisoin historian. Jyväskylä: Gummerus. 2003:39-40.

Von Rueden U, Gosch A, Rajmil L, Bisegger C, Ravens-Sieberer U, the European KIDSCREEN group. Socioeconomic determinants of health related quality of life in childhood and adolescence: results from a European study. *J Epidemiol Community Health*. 2006;60:130-5.

Zamboni A, Lemma P, Dalmaso P, Borraccino A, Cavallo F. Socio-economic position and adolescents' health in Italy: the role of self-esteem and self-efficacy. *Ital J Public Health*. 2007;4:3:220-6.

Zanotti C, Smith R. Introduction. Health behavior in school-aged children (HBSC) study: International report from the 2009/2010 survey. WHO. 2012.

Ziglio E. Foreword. About the WHO/HBSC Forum process. Teoksessa Mathieson A, Koller T (toim.) WHO/HBSC Forum 2006. Addressing the socioeconomic determinants of healthy eating habits and physical activity levels among adolescents. World Health Organization 2006;3.

Ziglio E, Barnekow V. Preface. Teoksessa Social determinants of health and well-being among young people. Health behavior in school-aged children (HBSC) study: International report from the 2009/2010 survey. WHO. 2012.

LIITTEET

Liitetaulukko 1. Itsetuntoväittämien vastausmäärät

Väittämät	Pojat (N=2246)	Tytöt (N=2360)
Tunnen olevani ainakin yhtä pystyvä ja taitava ihminen kuin muutkin	2010	2198
Minusta tuntuu, että minulla on useita hyviä ominaisuuksia	2006	2195
Tunnen itseni usein epäonnistuneeksi	1999	2184
Pystyn suoriutumaan asioista yhtä hyvin kuin useimmat muutkin ihmiset	1993	2185
Tunnen, että kelpaan	2005	2192
Olen tyytyväinen itseeni	2003	2197
Tunnen itseni toisinaan kerta kaikkiaan hyödyttömäksi	2003	2186
Toisinaan ajattelen, että minusta ei ole mihinkään	2003	2196

Liitetaulukko 2. Isän ammattiasema (%)

Isän ammatti	Pojat		Tytöt	
	7-lk (%)	9-lk (%)	7-lk (%)	9-lk (%)
Korkea	11,8	16,6	11,8	19,5
2,00	14,6	15,1	16,5	17,1
3,00	17,1	16,2	17,2	15,1
4,00	22,3	24,6	24,3	24,4
Matala	14,1	14,3	16,1	14,8
Luokittelematon	20,1	13,3	14,1	9,0
Yhteensä	100,0	100,0	100,0	100,0
(n)	(910)	(835)	(966)	(898)

Liitetaulukko 3. Äidin ammattiasema (%)

Isän ammatti	Pojat		Tytöt	
	7-lk (%)	9-lk (%)	7-lk (%)	9-lk (%)
Korkea	4,5	6,6	4,4	7,8
2,00	18,7	20,9	19,7	16,4
3,00	49,0	52,5	51,0	55,3
4,00	4,2	4,5	4,8	7,1
Matala	5,8	5,4	6,4	7,9
Luokittelematon	17,9	10,1	13,7	5,5
Yhteensä	100,0	100,0	100,0	100,0
(n)	(915)	(850)	(1001)	(927)

Liitetaulukko 4. Isä työssä (%)

Isä työssä	Pojat		Tytöt	
	7-lk (%)	9-lk (%)	7-lk (%)	9-lk (%)
Kyllä	87,1	84,2	83,6	82,9
Ei	8,6	11,1	9,3	10,2
En tiedä	1,6	1,2	3,4	1,6
Ei ole isää/en tapaa häntä	2,0	2,8	3,7	5,3
Yhteensä	100,0	100,0	100,0	100,0
(n)	(1037)	(985)	(1111)	(1086)

Liitetaulukko 5. Äiti työssä (%)

Äiti työssä	Pojat		Tytöt	
	7-lk (%)	9-lk (%)	7-lk (%)	9-lk (%)
Kyllä	85,9	86,6	84,6	84,6
Ei	12,7	11,4	13,2	13,8
En tiedä	0,7	0,9	1,1	0,5
Ei ole isää/en tapaa häntä	0,5	1,0	1,2	1,1
Yhteensä	100,0	100,0	100,0	100,0
(n)	(1033)	(980)	(1114)	(1085)

Liitetaulukko 6. Onko perheellä oma auto (%)

Oma auto	Pojat		Tytöt	
	7-lk	9-lk	7-lk	9-lk
	(%)	(%)	(%)	(%)
Ei	4,9	3,9	4,9	4,7
Yksi	35,5	33,9	40,3	38,1
Kaksi tai useampia	59,4	62,1	54,9	57,2
Yhteensä	100,0	100,0	100,0	100,0
(n)	(1019)	(964)	(1108)	(1077)

Liitetaulukko 7. Onko nuorella oma huone (%).

Oma huone	Pojat		Tytöt	
	7-lk	9-lk	7-lk	9-lk
	(%)	(%)	(%)	(%)
Ei	13,4	9,1	14,9	9,3
Kyllä	86,6	90,9	85,1	90,7
Yhteensä	100,0	100,0	100,0	100,0
(n)	(1014)	(963)	(1102)	(1076)

Liitetaulukko 8. Viimeisen vuoden aikaiset lomamatkat (%)

Lomamatkat	Pojat		Tytöt	
	7-lk	9-lk	7-lk	9-lk
	(%)	(%)	(%)	(%)
En kertaakaan	15,6	22,3	18,3	25,9
Kerran	34,1	34,4	31,6	33,9
Kaksi kertaa	24,7	22,8	22,0	19,4
Useammin kuin kahdesti	25,7	20,5	28,1	20,8
Yhteensä	100,0	100,0	100,0	100,0
(n)	(1016)	(963)	(1104)	(1075)

Liitetaulukko 9. Montako tietokonetta perheessä on (%)

Perheen tietokoneet	Pojat		Tytöt	
	7-lk (%)	9-lk (%)	7-lk (%)	9-lk (%)
Ei yhtään	0,7	0,5	0,7	0,1
Yksi	22,4	19,8	25,3	21,9
Kaksi	35,2	34,5	37,6	35,2
Useampia kuin kaksi	41,7	45,2	36,3	42,8
Yhteensä	100,0	100,0	100,0	100,0
(n)	(1021)	(962)	(1105)	(1076)

Liitetaulukko 10. FASII-muuttujan yhteys 7- ja 9-luokkalaisten poikien itsetuntoon (%)

Itsetunto	Korkea (%)	FAS2				Huono (%)
		7-lk Kohtalainen (%)	Matala (%)	Hyvä (%)	9-lk Keskitaso (%)	
Hyvä	30,5	27,4	25,0	32,6	30,4	27,1
Keskitaso	56,8	56,6	58,5	52,3	55,1	57,4
Huono	12,6	16,0	16,5	15,2	14,5	15,5
Yht.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
(n)	(380)	(445)	(164)	(396)	(434)	(129)

p-arvo FASII:n mukaan 7-lk = 0,490

p-arvo FASII:n mukaan 9-lk = 0,800

p-arvo FASII:n mukaan = 0,433

Liitetaulukko 11. FASII-muuttujan yhteys 7- ja 9-luokkalaisten tyttöjen itsetuntoon (%)

Itsetunto	FAS2						
	Korkea	7-lk			9-lk		
		(%)	Kohtalainen	Matala	Korkea	Kohtalainen	Matala
Hyvä	16,4	15,4	19,1	17,4	16,7	17,4	
Keskitaso	50,1	52,4	47,3	48,7	50,5	50,3	
Huono	33,4	32,1	33,5	33,9	32,8	32,3	
Yht.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
(n)	(359)	(532)	(188)	(425)	(485)	(155)	

p-arvo FASII:n mukaan 7-lk = 0,721

p-arvo FASII:n mukaan 9-lk = 0,985

p-arvo FASII:n mukaan = 0,790